

Participatie, burgercultuur en place attachment

Geïllustreerd aan de hand van vijf stedelijke projecten in Bogotá en Medellín

Ellen van Holstein

S1533665

Masterthesis Culturele Geografie

Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen

Rijksuniversiteit Groningen

December 2010

Begeleidend docente: Dr. B. van Hoven

Voorwoord

Met deze thesis sluit ik de Master Culturele Geografie aan de Rijksuniversiteit Groningen af. In de twee jaar dat ik gewerkt heb aan de master en aan deze thesis heb ik de mogelijkheid gekregen om mijn eigen interesses te volgen en het veld van de culturele geografie te combineren met stedelijke vraagstukken. Die vrijheid heeft mij veel enthousiasme en motivatie gebracht en deze thesis is daar één van de producten van.

Hoewel de thesis die nu voor u ligt na twee jaar werk voelt als mijn kindje, was het niet mogelijk geweest om dit werk te verrichten zonder de inzet van anderen. Ik wil hier graag de gelegenheid aangrijpen om deze mensen voor hun hulp te bedanken. In de eerste plaats wil ik Dr. Marijke Martin bedanken, zonder haar inzet en vertrouwen was het voor mij niet mogelijk geweest om naar Colombia te reizen. Op de tweede plaats de begeleidster van mijn thesis Dr. Bettina van Hoven, wie de hoofdstukken te vaak gelezen heeft en ze steeds voorzien heeft van kritisch en vruchtbaar commentaar en de tweede lezer Peter Groote, die voldoende vertrouwen in mij had om mij al voor het volgen van de mastervakken op pad te sturen om data te verzamelen voor mijn thesis. Bijzondere dank gaat naar de financierders van het veldwerk, de Van Eesteren-Fluck & Van Lohuizen Stichting en het Groninger Universiteitsfonds. Vervolgens wil ik grote dank uitspreken naar alle mensen in Bogotá en Medellín die mij geholpen hebben om deze thesis mogelijk te maken, ofwel door tijd vrij te maken voor een interview, ofwel door mij voor te stellen aan mogelijke respondenten, ofwel door mij het Colombiaanse leven aangenamer te maken. In het bijzonder wil ik hier Pedro Chadid, Clemencia Escallon, Carlos Escovar en Luis Dapena bedanken. Daarnaast wil ik mij familie en vrienden bedanken die het mogelijk hebben gemaakt voor mij om me op deze thesis te concentreren. In het bijzonder wil ik de mensen noemen die mij op de momenten tijdens het schrijfproces waar het werk eindeloos en uitzichtloos leek, aanmoedigden. Voor de steun op die momenten gaat mijn dank in het bijzonder naar Stijn, Trudy, Wouter en Daïra.

Samenvatting

In de Colombiaanse steden Bogotá en Medellín wordt geprobeerd om door mensen te laten participeren in hun woonomgeving, mensen trotser te laten worden op hun woonomgeving en zo burgercultuur en *place attachment* te versterken. In deze thesis wordt het verband tussen participatie, burgercultuur en *place attachment*, waar bij dat beleid vanuit gegaan wordt, onderzocht. Vervolgens zijn de gevonden verbanden gebruikt om duidelijkheid te bieden over de kansen en uitdagingen van beleid dat via participatie burgercultuur en *place attachment* wil versterken.

Allereerst is er een literatuurstudie verricht, waarin theorieën over *place attachment*, burgercultuur en participatie samengebracht zijn in een conceptueel model. De verbanden die uit de literatuurstudie naar voren kwamen en die opgenomen zijn in het conceptuele model zijn dat participatie met *place attachment* in verband staat doordat participatieprojecten er voor zorgen dat mensen de sociale en fysieke eigenschappen van plaatsen kunnen veranderen, en doordat mensen die gehecht zijn aan een plaats die plaats willen verbeteren; dat participatie met burgercultuur in verband staat doordat beide een toename van bestuurlijke kennis bij participanten veronderstellen; en dat burgercultuur met *place attachment* in verband staat doordat beide gevoelens van trots voor een plaats, en kennis van die plaats veronderstellen.

De verbanden uit het conceptuele model zijn onderzocht aan de hand van vijf stedelijke participatieprojecten in Bogotá en Medellín, waarin semigestructureerde interviews werden afgenomen met 30 respondenten. Hieruit kwam naar voren dat de verbanden uit het conceptuele model zich inderdaad ook in de praktijk manifesteren, maar dat deze complexer zijn. Participatie, bijvoorbeeld, kan een uiting zijn van *place attachment*, maar kan ook leiden tot *place attachment* en voor het verband tussen burgercultuur en participatie is niet enkel de toename van kennis van belang, maar ook de mate waarin een gemeenschap zich organiseert.

De kans voor een beleid waarin geprobeerd wordt om via participatie burgercultuur en *place attachment* te laten toenemen is dat mensen door participatie hun woonomgeving kunnen gaan zien als een plaats die zij kunnen veranderen. De uitdaging is dat wanneer mensen niet voldoende controle krijgen over een project, of zich niet goed weten te organiseren, dit negatieve effecten kan hebben voor burgercultuur en *place attachment*.

Inhoudsopgave	
Voorwoord	Pag. i
Samenvatting	ii
1. Inleiding	1
1.1 Aanleiding	1
1.2 Doel	2
1.3 Vraagstelling	2
1.4 Relevantie	3
1.5 Aanpak	3
1.6 Leeswijzer	3
2. Theoretisch kader	5
2.1 Inleiding	5
2.2 <i>Place attachment</i>	5
2.2.1 <i>Person</i>	7
2.2.2 <i>Place</i>	8
2.2.3 <i>Process</i>	9
2.2.3.1 <i>Affection</i>	9
2.2.3.2 <i>Cognition</i>	11
2.2.3.3 <i>Behaviour</i>	11
2.3 Participatie	12
2.3.1 Participatie en <i>place attachment</i>	16
2.4 Burgercultuur	16
2.4.1 Burgercultuur en <i>place attachment</i>	17
2.5 Conclusie: burgercultuur, participatie en <i>place attachment</i>	18
3. Methodologie	21
3.1 Inleiding	21
3.2 Onderwerp van onderzoek: casestudies	21
3.3 Onderzoeksmethode	23
3.3.1 Interviews	23
3.3.2 Voorbereiding en ontmoeting	25
3.3.3 <i>Positionality</i>	27
3.3.4 Ethiek	28
3.3.5 Analyse van de data	29
3.4 Beperkingen en reflectie	30
4. De projecten, participatie en burgercultuur	33
4.1 Inleiding	33
4.2 Introductie op Bogotá en Medellín	33
4.3 Participatieprogramma's en casussen in Bogotá	34
4.3.1 Van probleem naar project in Egypto	35
4.3.2 Van probleem naar project in Villa Teresita	38
4.3.3 Organisatie en fasering van de projecten van IDPAC	39
4.3.3.1 Initiatief	39
4.3.3.2 Ontwerp	40
4.3.3.3 Realisatie	40
4.3.4 Evaluatie van projecten van OPC	41

4.4 Participatie programma's van Obras Publicas in Medellín	43
4.4.1 Van probleem naar project in Las Brisas	44
4.4.2 Organisatie en fasering van de projecten van OP	45
4.4.2.1 Initiatief	45
4.4.2.2 Ontwerp	45
4.4.2.3 Realisatie	46
4.4.3 Evaluatie	46
4.5 Participatieprogramma's en casussen van EDU	46
4.5.1 Van probleem naar project in El Socorro	47
4.5.2 Van probleem naar project in Juan Bobo	50
4.5.3 Organisatie en fasering van de projecten van EDU	52
4.5.3.1 Initiatief	52
4.5.3.2 Ontwerp	52
4.5.3.3 Realisatie	53
4.5.4 Evaluatie van de projecten van EDU	53
5. Analyse van de verbanden tussen burgercultuur, participatie en <i>place attachment</i>	55
5.1 Inleiding	55
5.2 <i>Place attachment</i> en participatie	55
5.2.1 Hechten door te handelen	55
5.2.2 Aandachtspunten in de projecten	58
5.2.3 Participatie en <i>place attachment</i> samengevat	60
5.3 Participatie en burgercultuur	60
5.3.1 OPC in Bogotá	61
5.3.2 Obras Publicas in Medellín	62
5.3.3 EDU in Medellín	63
5.3.4 Participatie en burgercultuur samengevat	64
5.4 Burgercultuur en <i>place attachment</i>	64
5.4.1 Kennis en trots	64
5.4.2 Andere plaats, andere mogelijkheden	66
5.4.3 Burgercultuur en <i>place attachment</i> samengevat	68
5.5 Een bindende factor: mogelijkheden	68
6. Conclusie en discussie	71
6.1 Inleiding	71
6.2 Conclusie	71
6.3 Discussie en aanbevelingen	73
Literatuur	75
Websites	78

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

De aanleiding voor deze thesis is de tentoonstelling: *'Bogotá the proud revival of a city'*, die in 2006 gepresenteerd werd door een samenwerkingsverband tussen een aantal Colombiaanse universiteiten en de Rijksuniversiteit Groningen (Martin, 2007) en welke in 2008 in Groningen te zien was. In de tentoonstelling stond centraal hoe de hoofdstad van Colombia, Bogotá, door een aantal elkaar opvolgende burgemeesters met elk hun eigen uitgesproken visie, veranderd is van een gevaarlijke stad waarin veel inwoners niet wilden blijven wonen, in een stad die aangenaam wordt gevonden en waar mensen wel willen blijven. Eén van die burgemeesters, Antanas Mockus, die het ambt bekleedde van 1995 tot 1997 en van 2001 tot 2003, maakte in zijn beleid veel ruimte vrij voor de ontwikkeling van burgercultuur. Daarmee wordt een samenleving bedoeld waarin mensen ondermeer trots zijn op het land of de stad waarin zij leven, het gezag van de staat respecteren en op de hoogte zijn van de rechten en plichten die zij als burgers van die staat hebben.¹ Sinds het beleid van Mockus wordt burgerparticipatie ingezet als instrument om burgercultuur mee te bevorderen. In deze thesis dienen stedelijke vernieuwingsprojecten waarin burgers werden uitgenodigd om mee denken over, en mee te werken aan projecten in hun buurt als voorbeeld van participatie. Mockus hoopte dat mensen door deze participatieprojecten trots zouden worden op hun woonomgeving en dat dit een verandering teweeg zou brengen in het gedrag van mensen. Hij hoopte bijvoorbeeld dat inwoners bereid zouden zijn meer belasting te betalen, zich socialer te gedragen, en toleranter te zijn naar anderen in de samenleving. Na de ambtstermijn van Mockus is deze strategie door burgermeester Fajardo ook vertaald naar de tweede stad van Colombia, Medellín.

De strategie van Mockus wordt in de tentoonstelling geprezen en de positieve ontvangst van de strategie blijkt ook uit de navolging die deze aanpak in Medellín kreeg. Toch roept de redenering die aan de strategie ten grondslag ligt vragen op. Het valt bijvoorbeeld te betwijfelen hoe ver de participatie van burgers in de projecten in de praktijk gaat. En

¹ Voor een uitgebreidere bespreking van het concept 'burgercultuur', zie paragraaf 2.3

vervolgens kunnen er vraagtekens geplaatst worden bij het verband dat Mockus legde tussen participatie, trots en burgercultuur. De academische publicaties waarin deze drie begrippen met elkaar in verband worden gebracht zijn niet talrijk. Wel valt op dat '*place attachment*', de binding van mensen aan voor hen belangrijke plaatsen, in de culturele geografie een begrip is dat met de drie begrippen in verband kan worden gebracht (Twigger-Ross en Uzzell, 1996; Gustafson, 2001; Scannell en Gifford, 2010). De casus in Colombia biedt een goede gelegenheid om de verbanden tussen de drie begrippen die Mockus noemt en het verband met '*place attachment*' nader te onderzoeken. Het is een goede gelegenheid omdat in Bogotá expliciet geprobeerd is om door burgercultuur en gevoelens van trots te creëren mensen meer te laten hechten aan hun woonplaats. Daarnaast biedt deze casus de mogelijkheid om te illustreren of en hoe burgerparticipatie de ontwikkeling van trots en burgercultuur in Bogotá en Medellín stimuleert.

1.2 Doel

Het doel van deze thesis is om het verband tussen burgerparticipatie, gevoelens van trots, burgercultuur en *place attachment* te illustreren aan de hand van casussen in Bogotá en Medellín. Daarbij zal in het bijzonder gelet worden op een viertal zaken. Ten eerste op de mate van burgerparticipatie, namelijk of de participanten controle hebben over de betreffende plaats. Ten tweede moet belicht worden of dit ertoe heeft geleid dat participanten trotser zijn op hun woonomgeving. Ten derde is het interessant om af te tasten hoe dit in verhouding staat tot de binding tussen individuen en plaatsen. Het laatste doel is te illustreren hoe dit de ontwikkeling van burgercultuur versterkt.

1.3 Vraagstelling

Uit de doelstelling komt de volgende vraag voort:

Welke uitdagingen en kansen biedt burgerparticipatie voor de ontwikkeling van burgercultuur en de versterking van *place attachment* in Bogotá en Medellín?

Daarbinnen worden de volgende deelvragen onderscheiden:

- In hoeverre hebben participanten bij projecten in Bogotá en Medellín controle over de plaats?
- Worden bewoners door participatie trotser op hun woonomgeving?

- Maken participatie, gevoelens van trots en de ontwikkeling van burgercultuur dat *place attachment* ontstaat of wordt versterkt?

1.4 Relevantie

In de culturele geografie is *place attachment* een terugkerend concept waarnaar onderzoek wordt gedaan. Er is echter nog onvoldoende aangetoond wat de oorzaken en effecten van *place attachment* zijn (Scannell & Grifford, 2010). Het is bijvoorbeeld onzeker of burgerparticipatie *place attachment* zou kunnen bevorderen en andersom. Ook is niet bekend welke rol gevoelens van trots innemen in dat proces van binding met plaats. Het is daarom nuttig om meer inzicht te krijgen in het verband tussen de vier concepten participatie, gevoelens van trots, burgercultuur en *place attachment*. Deze thesis kan illustreren hoe deze concepten in het geval van de participatieprojecten in Bogotá en Medellín samengaan.

Naast de academische relevantie is deze thesis maatschappelijk relevant omdat er bij de ontwikkeling van beleid uit wordt gegaan van een verband tussen de vier concepten. De participatieprojecten die vervolgens binnen dat beleid ontwikkeld worden zouden wellicht beter hun doel dienen als de verbanden geïllustreerd zouden worden.

1.5 Aanpak

De data verzameling voor deze thesis bestaat vijf *case-studies* van stedelijke vernieuwingsprojecten met burgerparticipatie waarvan twee in Bogotá en drie in Medellín. Binnen de *case-studies* zijn interviews afgenomen onder de architecten, sociaalwerkers, *communityleaders* en participanten. De interviews zijn omgezet in transcripten en deze zijn kwalitatief geanalyseerd met behulp van MAXQDA.

1.6 Leeswijzer

Het theoretisch kader en het conceptuele model dat als uitgangspunt zal dienen voor de analyse wordt uiteengezet in hoofdstuk 2. Vervolgens wordt in hoofdstuk 3 verantwoord welke methode gekozen is voor de dataverzameling en de analyse daarvan. De casussen die als onderwerp functioneren voor de analyse worden gepresenteerd in hoofdstuk 4. De

analyse van de samenhang tussen participatie, burgercultuur en *place attachment* is het onderwerp van hoofdstuk 5. Hoofdstuk 6 sluit tenslotte af met een discussie, een reflectie, aanbevelingen voor toekomstig onderzoek en de conclusie.

2 Theoretisch kader

2.1 Inleiding

Het onderwerp voor deze thesis kwam voort uit het plan van Antanus Mockus om in Bogotá burgerparticipatie te bevorderen, zo bij inwoners gevoelens van trots voor hun woonomgeving te stimuleren en zo de ontwikkeling van burgercultuur op gang te brengen. In het academische werkveld van de culturele geografie is trots onderdeel van het concept '*place attachment*'. Daarom zal in dit hoofdstuk allereerst uitgelegd worden wat onder *place attachment* verstaan wordt en wat er uit eerder onderzoek naar dit thema bekend is. Vervolgens zal in dit hoofdstuk uiteengezet worden wat bedoeld wordt met de begrippen burgercultuur en participatie. Daarbij zal ook belicht worden hoe de begrippen zich in de literatuur tot elkaar verhouden. Dit is van belang omdat de samenhang tussen deze begrippen in het vervolg van de thesis geïllustreerd en bediscussieerd zullen worden aan de hand van casussen in Bogotá en Medellín.

2.2 *Place attachment*

De relatie tussen mensen en plaatsen is onderwerp van onderzoek in verscheidene academische werkvelden, zoals de omgevingspsychologie, sociologie en geografie. De band tussen mensen plaatsen is daardoor vanuit verschillende perspectieven en met verschillende methoden onderzocht. Het resultaat daarvan is dat voor die band verschillende begrippen bestaan en dat er een breed scala aan factoren met die band in relatie zijn gebracht. Wat betreft de benaming van de band tussen mensen en plaatsen vindt men bijvoorbeeld *sense of place*, *topophilia*, *place identity*, *community attachment* en *place attachment* (Hidalgo en Hernández, 2001). Hierdoor is het onduidelijk of het in de betreffende onderzoeken over hetzelfde concept gaat of over verschillende concepten en in het laatste geval hoe die concepten zich tot elkaar verhouden. In deze thesis wordt de band tussen mensen en plaatsen *place attachment* genoemd, de hechting van mensen aan plaatsen. Deze benaming scheidt echter geen duidelijkheid, want in verscheidene publicaties over *place attachment* wordt geen definitie geboden (bijvoorbeeld Manzo 2005) en daarnaast bestaat er onder de publicaties waarin wel definities worden geformuleerd geen eensgezindheid. Hidalgo en Hernández (2001) formuleerden in hun

onderzoek naar *place attachment* wel een definitie en onderbouwden deze ook. Zij kozen voor de definitie: '*a positive affective bond between an individual and a specific place, the main characteristic of which is the tendency of the individual to maintain closeness to such a place.*' (Hidalgo en Hernández, 2001: 274) Zij kwamen tot deze definitie op basis van het in 1963 door Fried gepubliceerde onderzoek naar de gedwongen herlocatie van bewoners van een wijk in Boston en de stress en het verdriet dat mensen kunnen ervaren wanneer zij afstand moeten nemen van voor hen belangrijke plaatsen dat hij daarin aantoonde (Fried, 1963 In: Hidalgo en Hernández, 2001). Sinds de publicatie van dit onderzoek is de affectie van mensen voor plaatsen volgens Hidalgo en Hernández duidelijker geworden. Omdat zij van mening waren dat de affectie van mensen voor plaatsen alléén het begrip niet voldoende afkaderde, hebben zij daar in navolging van Ainsworth en Bell (1970, In: Hidalgo en Hernández, 2001), en Bowlby (1969, 1973, 1980 In: Hidalgo en Hernández, 2001) de aanname aan toegevoegd dat '*the desire to maintain closeness to the object of attachment*' het belangrijkste kenmerk van *place attachment* is (Hidalgo en Hernández, 2001: 274). Op beide onderdelen van de definitie kan afgedongen worden. In de eerste plaats hebben ondermeer Relph (1976, 1985), Chawla (1992) en Manzo (2005) aangetoond dat de band tussen mensen en plaatsen naast positief, ook als negatief of ambigu ervaren kan worden. In de tweede plaats en daar gedeeltelijk uit volgend, is het dichtbij een plaats willen blijven niet altijd een kenmerk van die band. Wanneer mensen negatieve of ambigue ervaringen hebben op een plaats kan dat kenmerk afwezig zijn en wanneer mensen geen keuze hebben dan op een plaats te blijven is van dat kenmerk ook geen sprake. Om deze redenen is in deze thesis voor de definitie van *place attachment* gekozen: 'de door ervaringen op een specifieke plaats opgebouwde band tussen een individu en die plaats.'

Naast de veelvoud aan opvattingen over wat *place attachment* is, is het begrip vanuit verscheidene perspectieven benaderd en is het met uiteenlopende factoren in verband gebracht. Dit waren redenen voor de psychologen Leila Scannell en Robert Gifford, om de verschillende aspecten van het begrip samen te brengen in één model. (zie fig.1), (Scannell & Gifford, 2010). Het doel van dit model is om de multidimensionaliteit van het begrip *place attachment* te verduidelijken en om nieuw onderzoek naar *place attachment* te stimuleren. Toekomstige onderzoekers kunnen voor hen relevante aspecten uit dit model

selecteren en de complexiteit van het begrip verder onderzoeken. Omdat in dit model recent onderzoek naar *place attachment* samen is gebracht, is dit een nuttig uitgangspunt voor de theoretische basis van deze thesis. Scannell en Gifford (2010) deelden hun model op in drie dimensies. De eerste dimensie, *person*, bevat de eigenschappen van de persoon of personen die zich aan een plaats hecht(en). De tweede dimensie, *place*, behandelt de sociale en fysieke eigenschappen van plaatsen waaraan mensen zich hechten. De derde dimensie, *process*, benadert de psychologische processen affectie, cognitie en gedrag, die zich manifesteren in de hechting.

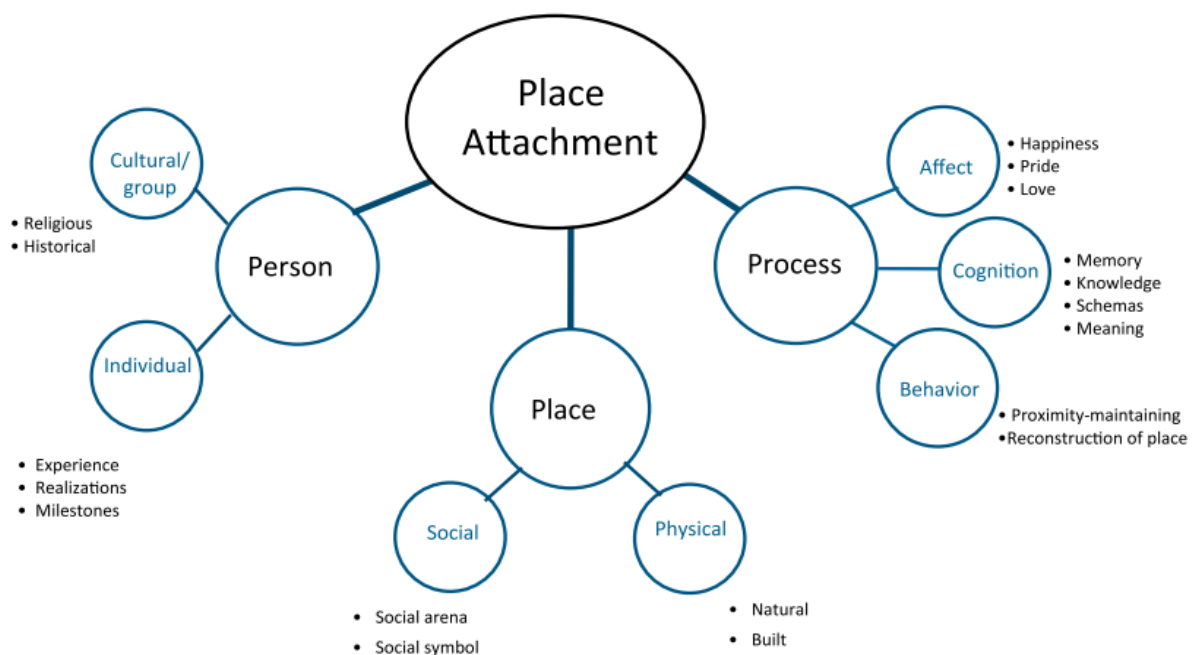

Fig. 1. Driedelig model van *place attachment* (Scannell en Gifford, 2010)

2.2.1 *Person*

Scannell en Gifford (2010) maken in de dimensie '*person*' onderscheid tussen onderzoek naar *place attachment* waarin de relatie tussen individuen en plaatsen geanalyseerd is en waarin de relatie tussen groepen mensen en plaatsen geanalyseerd is. In de tak waarin de hechting van groepen mensen aan plaatsen wordt omschreven leggen Scannell en Gifford (2010) in navolging van Low (1992) uit dat plaatsen belangrijk kunnen zijn voor mensen omdat ze de symbolische betekenis die ze aan die plaats toeschrijven delen met andere leden van de groep, of dat zij daar hun gedeelde cultuur kunnen uitdragen en dus

behouden. In de definitie van *place attachment* zoals die in deze thesis gehanteerd wordt is de hechting van groepen aan plaatsen achterwege gelaten. Er is in deze thesis in navolging van Vanclay (2008) vanuit gegaan dat de band met een plaats tot stand komt tussen een individu en die plaats. Weliswaar kan de betekenis die een individu toeschrijft aan een plaats op verscheidene punten overeenkomen met de betekenis die een ander eraan toeschrijft, en ook kan die betekenis tot stand komen door de sociale relaties die een individu op een plaats onderhoudt, maar de ervaring van personen zal verschillen en de betekenis van die plaats zal daarom niet geheel overeenkomen. In het onderdeel van het model van Scannell en Gifford (2010) waarin de band tussen een individu en een plaats behandeld wordt is aandacht voor de rol van persoonlijke ervaringen op een plaats voor de hechting aan die plaats. Scannell en Gifford (2010) namen hier het onderzoek van Manzo (2005) in het model op waaruit bleek dat voor *place attachment* niet zozeer de plaats zelf van belang is, maar dat ervaringen van mensen op die plaats betekenis creëren. Manzo (2005) wilde met haar onderzoek een niche opvullen in het onderzoek naar *place attachment* door na te gaan aan welke plaatsen mensen hechten en om welke redenen, zonder er op voorhand van uit te gaan dat mensen zich aan hun woning hechten. Uit haar onderzoek kwam naar voren dat die plaatsen vaak symbool stonden voor een *turning point* in het leven van de participanten. Op die plaatsen hadden de participanten ervaringen gehad van persoonlijke groei, ze hadden op die plaatsen belangrijke beslissingen gemaakt en die plaatsen herinneren hen daaraan. Deze uitkomst van het onderzoek van Manzo (2005) zijn door Scannell en Gifford (2010) opgenomen in het model als *experiences*, *milestones* en *realizations*. Uit de publicatie van Manzo komt echter ook naar voren dat mensen gehecht zijn aan plaatsen omdat zij die plaatsen als veilig en comfortabel ervaren, en dat sommige participanten juist aangaven zich te hechten aan plaatsen waar ze negatieve ervaringen hadden. Deze inzichten zijn door Scannell en Gifford (2010) niet in het model opgenomen, maar ze maken wel deel uit van de ervaringswereld van mensen en van het begrip *place attachment*.

2.2.2 Place

In de dimensie *place* maken Scannell en Gifford (2010) onderscheid tussen de sociale en de fysieke kenmerken van plaatsen en het belang van deze kenmerken voor de hechting van

mensen aan plaatsen. In deze dimensie worden twee stromingen in de literatuur over *place attachment* samengebracht. Eén stroming benadrukt het belang van sociale relaties op plaatsen voor de hechting van mensen aan die plaatsen (bijvoorbeeld Woldoff, 2002; Lalli, 1992). De auteurs van de publicaties binnen deze stroming betogen dat mensen zich aan plaatsen hechten omdat ze gehecht zijn aan de sociale relaties die zij daar hebben opgebouwd. Mensen willen bijvoorbeeld niet verhuizen omdat hun familie bij hen in de buurt woont. Het andere kamp richt zich op de fysieke kwaliteiten van plaatsen (bijvoorbeeld Twigger-Ross en Uzzell, 1996). In deze stroming wordt beargumenteerd dat mensen zich hechten aan plaatsen die fysieke kwaliteiten hebben waarmee zij zich kunnen identificeren, bijvoorbeeld doordat de kwaliteiten aansluiten bij de sociaal-economische positie van de mensen, of omdat het hen herinnert aan de plaats waar zij opgroeiden. In de bespreking van de *place* dimensie merken Scannell en Gifford (2010) op dat de sociale en fysieke eigenschappen van plaatsen niet los van elkaar gezien kunnen worden omdat ze vaak samen invloed hebben op de band die mensen met een plaats opbouwen. Zo is het mogelijk dat mensen ervoor kiezen om op een plaats te gaan wonen die past bij hun sociaal-economische positie en dat zij daardoor op die plaats mensen leren kennen uit diezelfde positie waarmee zij sociale relaties opbouwen die hen ook aan de plaats verbinden.

2.2.3 *Process*

De dimensie *process* bevat de psychologische processen die de hechting tussen mensen en plaatsen tot stand brengt. Deze processen zijn door Scannell en Gifford (2010) onderverdeeld in *affection, cognition en behaviour*.

2.2.3.1 *Affection*

Scannell en Gifford (2010) namen de tak '*affection*' op in het model omdat in de sociale geografie en in de omgevingspsychologie een grote rol toegeschreven wordt aan de emotionele connectie tussen mensen en plaatsen. Sociaal geografen, beschrijven het gevoel van *belongingness*, het gevoel ergens thuis te horen, in termen van affectie. Tuan noemde deze emotionele band bijvoorbeeld 'topophilia', (Tuan, 1974), en omgevingspsychologen spreken van *emotional investment in place* (Hummon, 1992 In: Scannell en Gifford, 2010),

of van *'feelings of pride... and a general sense of well being'* (Brown et. al., 2003). Gevoelens van trots maken onderdeel uit van deze band.

De oorsprong van het begrip *'pride'*, ofwel *'trots'*, in de literatuur over *place attachment* ligt in het onderzoek van Twigger-Ross en Uzzell, die onderzoek deden naar plaats en identiteitsprocessen (Twigger-Ross & Uzzell, 1996). Zij onderzochten hoe mensen de ruimte om hen heen inzetten om hun zelfbeeld te construeren. In die processen schreven zij belang toe aan hoe plaatsen het *'self-esteem'*, ofwel de *'eigenwaarde'* van mensen kan beïnvloeden. Een uitkomst van het onderzoek van Twigger-Ross en Uzzell (1996) was dat mensen zich beter over zichzelf voelen als zij op een plaats wonen met symbolische kwaliteiten en als de omgeving overeenkomt met de eigenschappen die zij zichzelf toeschrijven. In navolging van Twigger-Ross en Uzzell (1996) had *'trots'* in het model van Scannell en Gifford daarom in de tak *cognition* geplaatst kunnen worden. Volgens Gustafson (2001) heeft *'trots'* in deze benadering in de eerste plaats betrekking op iemands zelfbeeld en niet op de waardering van een plaats. In reactie op het artikel van Twigger-Ross en Uzzell (1996) besloot Gustafson (2001) in zijn onderzoek naar *place attachment* de positieve of negatieve waardering van de plaats en de daar eventueel uit voortkomende gevoelens van trots op te nemen in een model voor *meanings of place*. In deze benadering wordt ervan uitgegaan dat de eigenschappen van een plaats gevoelens van trots kunnen stimuleren. In navolging van de benadering van Gustafson (2001) hadden Scannell en Gifford (2010) *'trots'* bij de *place* dimensie kunnen plaatsen. Naast deze twee benaderingswijzen van trots komt het gevoel ook voor in het artikel van Manzo (2005). Uit haar onderzoek bleek dat participanten die trots waren op iets dat zij in het verleden gedaan hadden zich hechtten aan de plaats waar zij dat deden. De *milestones* uit de *person* dimensie van het model kunnen dus ook samen gaan met een gevoel van trots. Gevoelens van trots kunnen, door de uiteenlopende interpretaties van de wijze waarop die een rol spelen in het proces waarin mensen betekenis geven aan plaatsen, aan verscheidene dimensies van *place attachment* gerelateerd worden.

2.2.3.2 Cognition

In dit onderdeel van het model is onderzoek naar *place attachment* opgenomen waaruit naar voren is gekomen dat mensen de informatie die zij op basis van ervaringen op een plaats hebben verzameld gebruiken om betekenis te geven aan een plaats en deze betekenis verenigen met het beeld dat zij van zichzelf hebben. Het cognitieve aspect van *place attachment* bestaat volgens Fullilove (1996, In: Scannell en Gifford, 2010) zelfs geheel uit de bekendheid van een individu met een plaats: *'to attach is to be familiar and to know and organize the details of the environment'*. Vervolgens kan deze vereniging tussen *'one's selfconcept'* en de plaats gebruikt worden om zich met een groep te associëren of juist om zich van een andere groep te distantiëren. In de tak *'affection'* werd zojuist opgemerkt dat mensen zich prettig voelen op een plaats wanneer deze plaats eigenschappen heeft die overeenkomen met de eigenschappen die dat individu zichzelf toeschrijft. Mensen kunnen dan trots worden op hun omgeving. Zo houden affectie en cognitie verband met elkaar in de psychologische processen die zich manifesteren in *place attachment*. De uiting van deze processen is het onderwerp van het laatste onderdeel van het model waarin het gedrag van mensen die zich hechten aan een plaats besproken wordt.

2.2.3.3 Behaviour

In het model van Scannell en Gifford zijn in het onderdeel *'behaviour'* twee soorten gedrag opgenomen, *'proximity-maintaining'*, wat inhoudt dat mensen dicht bij de plaats blijven waaraan zij gehecht zijn; en *'reconstruction of place'* wat betekent dat mensen plaatsen reconstrueren waaraan zij gehecht zijn en die bijvoorbeeld door natuurrampen, oorlog of migratie voor hen verloren gegaan zijn (Scannell en Gifford, 2010). *Proximity maintaining*, dat mensen dicht bij de plek willen blijven waaraan zij gehecht zijn, is een overtuigend bewijs van *place attachment*. Wanneer mensen geen keuze hebben dan op dezelfde plek te blijven is *place attachment* echter niet vast te stellen aan de hand van dit gedrag. Naast de door Scannell en Gifford (2010) genoemde soorten van gedrag worden in onderzoeken in de omgevingspsychologie ook andere soorten gedrag met *place attachment* in verband gebracht (Gustafson, 2001; Brown et. al., 2003; Manzo en Perkins, 2006). Deze artikelen kunnen uitkomst bieden wanneer *place attachment* geanalyseerd wordt op plaatsen waar mensen geen keuze hebben dan te blijven.

Een eerste soort gedrag dat met place attachment in verband gebracht wordt is het eigen maken van een plaats. Uit onderzoek van Gustafson komt naar voren dat mensen een actieve rol kunnen spelen op een plaats, dat zij zo de betekenis van die plaats kunnen wijzigen en de plaats zich zo kunnen toe-eigenen: *'They try to make places 'their own' by forging social relations (e.g. visiting neighbours), by acquiring knowledge about the place, or by physically shaping the place.'* (2001: 13). Het vormgeven van een plaats leidt dus tot een hechtere band tussen mens en plaats. Uit het onderzoek van Brown, Perkins en Brown (2003) blijkt het tegenovergestelde. Zij destilleerden uit hun onderzoek dat mensen die aan hun woonomgeving gehecht zijn vervolgens willen dat die omgeving verbeterd wordt. Deze conclusie werd ook door Manzo en Perkins getrokken in hun onderzoek naar het verband tussen *place attachment* en *community planning* (2006). In beide artikelen wordt betoogd dat het van belang is voor het psychologisch welzijn van bewoners en voor de efficiëntie van beleid dat er meer aandacht is voor programma's die de bewoners hun positieve binding met hun woonomgeving vertalen in de verbetering van de woonomgeving. Brown, Perkins en Brown (2003) benadrukken dat dit in het bijzonder het geval is in buurten waar mensen het zich niet kunnen veroorloven om te verhuizen, zoals veelal het geval is bij de casussen die in deze thesis besproken zullen worden. Op basis van de artikelen van Gustafson (2001), Brown, Perkins en Brown (2003), en van Manzo en Perkins (2006) wordt er in deze thesis van uitgegaan dat het vormgeven van een plaats *place attachment* versterkt en dat *place attachment* de bereidheid van mensen om zich voor hun woonomgeving in te zetten doet toenemen. Die inzet van bewoners kan tot uiting komen in participatieprojecten.

2.3 Participatie

Participatie is een vorm van bestuur waarin burgers deelnemen aan het besluitvormingsproces. De toepassing van, en het onderzoek naar, deze vorm van bestuur is onder druk van de derde golf van democratisering in de laatste decennia toegenomen (Fung & Wright, 2003; Hickey & Mohan, 2004). De derde golf van democratisering is een trend in de wereldwijde politiek die ertoe heeft geleid dat met name landen in de ontwikkelende wereld, zoals in Latijns Amerika hun democratie verdiepen door te decentraliseren en de politiek toegankelijker te maken voor hun burgers. Dit gebeurt

bijvoorbeeld door referenda te organiseren, of door actieve participatie van burgers in de besluitvorming te stimuleren. Hoewel participatie ingezet wordt als verdieping van democratie is deze verdieping niet altijd succesvol. Participatieprocessen brengen niet voor alle burgers de politiek dichterbij. Er is een breed scala aan onderzoek naar participatieprocessen waaruit blijkt dat bepaalde groepen in de samenleving, zoals bijvoorbeeld vrouwen en kinderen, minder goed bereikt worden (Listerborn, 2007; Cornwall, 2003; Horelli & Kaaja, 2002). Daarnaast is het

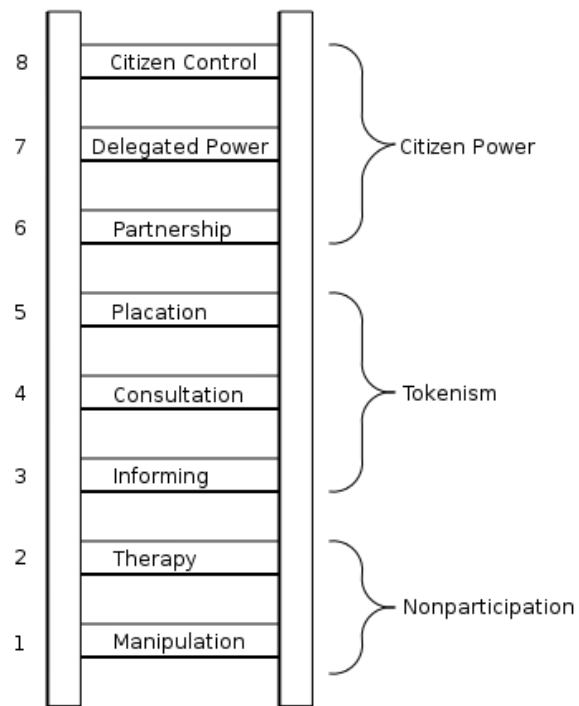

Fig. 2: Ladder of citizen participation (Arnstein, 1969)

mogelijk dat burgers officieel wel participeren in een project, maar dat zij in werkelijkheid maar zeer beperkte invloed hebben op wat er in projecten besloten wordt. De gradaties van mogelijke machtsverhoudingen in participatieprocessen lopen van verhoudingen waarin burgers enkel op de hoogte worden gehouden van projecten tot verhoudingen waarin burgers de volledige zeggenschap over projecten krijgen. Sherry Arnstein analyseerde verscheidene vormen van participatie en bracht deze onder in een *ladder of citizen participation* (Arnstein 1969) (ill.2). De ladder van Arnstein heeft acht sporten die verdeeld zijn in de drie groepen *nonparticipation*, *tokenism* en *citizen power*. Omdat de ladder de verscholen politieke agenda's van instituties weer geeft is het een veel gebruikt instrument in uiteenlopende academische werkvelden, maar uit haar toepassing is ook kritiek voortgekomen (Choguill, 1996; Collins en Ison, 2009). Een terugkerend punt van kritiek is dat de wijze waarop Arnstein (1969) de vormen van participatie en de maten van macht onder elkaar rangschikte de illusie wekt dat de bovenste sport van de ladder, *citizen control*, het doel is. Dit is echter niet in alle gevallen het doel van participanten (Collin en Ison, 2009). Participanten kunnen er ook voor kiezen om in een programma te participeren omdat zij bijvoorbeeld meer openbare voorzieningen willen realiseren (Choguill, 1996).

Choguill geeft daarnaast aan dat gemeenschappen in ontwikkelende landen vaak meerdere doelen tegelijkertijd nastreven: “[...] *there are two main objectives of a community organisation: one is to build or up-grade, by mutual-help, physical or social infrastructure or houses in their neighborhood, the other is to influence decisions in the political arena*” (1996: 432). De vraag is dan of een project dat maar weinig effectief is in het realiseren van een materieel doel, maar wel de participanten toestaat mee te beslissen succesvoller is dan een project dat adequaat voorziet in een behoefte maar wel een *top-down* structuur heeft die minder beslissingen overlaat aan participanten (Choguill, 1996). Verder scheidt de ladder geen duidelijkheid over burgerinitiatieven die los staan van instituties. Wanneer een gemeenschap besluit om op eigen initiatief een project te starten omdat de staat het nalaat om hen te steunen dan zou dit van Arnstein’s ladder af vallen, maar het zou ook geïnterpreteerd kunnen worden als een soort van besluitvorming waarin participanten de volledige macht in handen hebben. Omdat het bovenstaande veel voorkomt in ontwikkelingslanden, waren dit redenen voor Choguill om *a ladder of community participation for underdeveloped countries* te ontwikkelen (1996). Zij noemde haar methode van analyse een ladder van *community participation*, en niet zoals Arnstein (1969) *citizen participation* omdat: “[...] *individual citizen participation in decision-making would bring little benefit for the community as a whole. Thus, the term community participation is suggested instead of citizen participation, considering individuals as members and representatives of a fully organised community*” (Choguill, 1996: 435). Op deze ladder is participatie ook verdeeld over acht sporten. De bovenste sport ‘*empowerment*’ omhelst projecten die participanten zelf opgezet hebben en waar zij zelf steun voor hebben gezocht, of projecten die het product zijn van een comité waarin de meerderheid van de leden bewoners zijn. Choguill (1996) merkt hier op dat het voor daadwerkelijke *empowerment* van belang is dat de projecten inkomen genereren, zodat de participanten door het project minder afhankelijk worden van projecten. De tweede sport ‘*partnership*’ behelst projecten waarin bewoners en planners de verantwoordelijkheid over het project delen. De derde sport ‘*conciliation*’ behelst projecten waarin de bewoners de mogelijkheid krijgen (al dan niet via vertegenwoordigers) om projecten goed te keuren, maar waarin bewoners ook geregeld gedwongen worden om beslissingen van hoger hand te accepteren. Dit kan volgens Choguill (1996) gecompenseerd worden door de dwingende organisatie wanneer

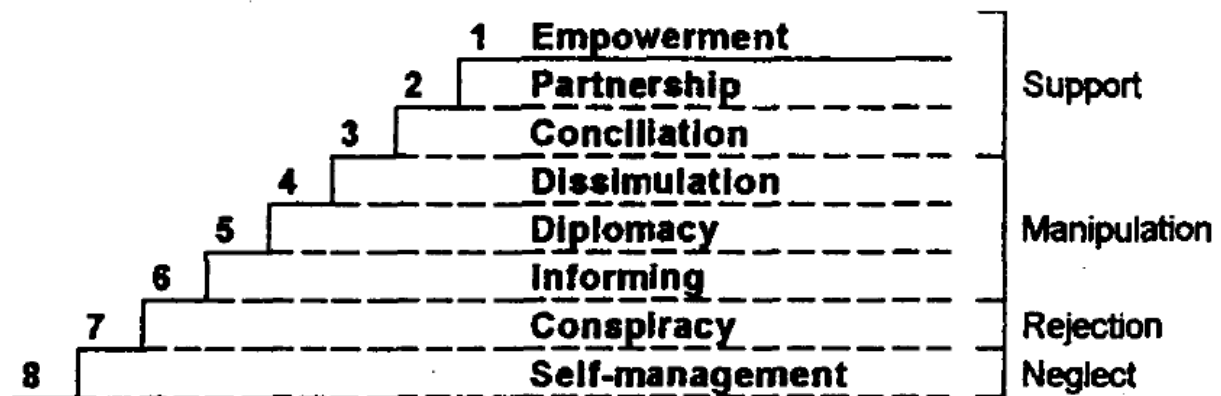

Fig.3: Ladder of community participation for underdeveloped countries (Choguill, 1996)

deze in een dergelijk project een goede technische prestatie levert. De vierde sport *'dissimulation'* behelst programma's van overheden die bewoners in comités plaatsen die geen feitelijke macht hebben en die de programma's inzetten om bewoners te onderwijzen en hun steun te generen voor de projecten. De vijfde sport *'diplomacy'* behelst programma's van overheden die de lokale gemeenschap niet willen helpen maar die wel de waan wekken dat te willen door bewoners om meningen te vragen. Er is in deze gevallen geen garantie dat de hulp ooit verwezenlijkt wordt of dat daarbij met de geuite meningen rekening gehouden wordt. Op de zesde sport *'informing'* worden projecten ingedeeld waarin bewoners enkel worden geïnformeerd over het project, of over hun rechten en plichten, zonder dat de mogelijkheid bestaat voor bewoners om de organisatoren van het project aan te spreken en feedback te geven of vragen te stellen. Op de zevende sport *'conspiracy'* bevinden zich overheden die de gemeenschap in het geheel niet willen helpen en waar participatie niet bestaat. Deze overheden ontwikkelen projecten om mensen te verjagen of om andere groepen te helpen, en verhullen de motieven achter de projecten. De achtste en laagste sport op de ladder, *'self-managment'*, betreft gevallen waarin de overheid niets deed om de gemeenschap te helpen waarop de gemeenschap besloot om zelf actie te ondernemen. Dit kan gebeuren in samenwerking met een NGO, in welke gevallen de hulp van een overheid overbodig kan worden en de status quo kan wijzigen. De projecten op deze sport en de projecten op de eerste sport kunnen zo met elkaar overlappen, of in elkaar overgaan. Omdat de ladder van Choguill (1996) beter is afgestemd op de omstandigheden

van de casussen die in deze thesis geanalyseerd worden zal deze ladder worden toegepast. Daarbij wordt wel in acht genomen dat op Choguill's ladder (zoals ook op Arnstein's ladder) de kritiek van toepassing is dat veel projecten niet precies op één van de sporten past. Er is veel variatie in vormen van participatie en daarom zullen velen de eigenschappen van afzonderlijke sporten hebben. Daar rekening mee houdend kan deze ladder de analyse van de projecten ondersteunen.

2.3.1 Participatie en *place attachment*

Participatie staat op verscheidene wijzen in verband met *place attachment*. Gustafson beschreef dat mensen actief handelen in hun omgeving om zich zo die omgeving eigen te maken (Gustafson, 2001). Volgens hem kunnen de plaatsen waar dit gebeurt gezien worden als persoonlijke projecten, en kunnen zelfs collectieve projecten worden als mensen participeren in sociale organisaties (2001). Op deze manier volgt participatie uit *place attachment*. Omgekeerd stelt participatie bewoners in staat om hun woonomgeving te verbeteren en meer controle te krijgen over hun leefomgeving. Dit kan de band van bewoners met hun woonomgeving versterken. Daarnaast dragen participatieprojecten bij aan de fysieke kenmerken van plaatsen en wijzigen ze de sociale relaties op plaatsen doordat mensen met elkaar samen moeten werken. Deze verbanden met *place attachment* bestaan ook in projecten waarin participanten minder betrokken zijn bij de besluitvorming in het project. In de voor deze thesis geselecteerde casussen moet wel vastgesteld worden welk niveau van participatie bereikt is. Het niveau zou consequenties kunnen hebben voor de mate waarin mensen gevoelens van trots ontwikkelen naar aanleiding van het participatieproces. Vervolgens kan het niveau van participatie ook de mate van *place attachment* en burgercultuur beïnvloeden. Alvorens deze concepten geïllustreerd kunnen worden aan de hand van de casuïstiek, rest eerst nog een bespreking van het concept 'burgercultuur'.

2.4 Burgercultuur

Het concept burgerschap kan op verschillende wijzen gedefinieerd en geïnterpreteerd worden, maar heeft als vaste eigenschap dat het rechten en plichten verleent aan leden van een groep (bijvoorbeeld de inwoners van een land) (Taylor en Wilson, 2004). De rechten

en plichten van de mensen die tot deze groep behoren kunnen ondanks de gelijkheid die burgerschap verleent toch verschillen, bijvoorbeeld door een gebrek aan politieke ervaring of door een lager opleidingsniveau (Taylor en Wilson, 2004). Participatie is een mogelijkheid voor leden om hun burgerschap uit te dragen en hun rechten en plichten te benutten. Daarvoor moeten leden wel van hun rechten en plichten op de hoogte zijn. Wanneer dit het geval is spreekt men van burgercultuur. Het concept burgercultuur is ontwikkeld door Verba en Almond toen zij in 1968 *Civic culture* publiceerden (Almond en Verba, 1968). Daarin presenteerden zij de theorie dat het functioneren van democratische instituties sterk beïnvloed wordt door eigenschappen van de burgerij zoals gevoelens van trots, geloof in het eigen vermogen om politieke beslissingen te beïnvloeden, vertrouwen in zowel het politieke systeem als in andere burgers, de participatie van burgers in de politiek en kennis van het politieke systeem. Deze eigenschappen van de burgerij noemen zij burgercultuur en de aanwezigheid van die eigenschappen zou democratie in een land bevorderen. Tegen de burgercultuurtheorie kan ingebracht worden dat deze ook andersom kan functioneren en dat goed functionerende instituties er dus voor zorgen dat mensen vertrouwen hebben in het politieke systeem, daar trots op zijn en daarbij betrokken willen zijn (Barry 1970). In deze thesis wordt er in navolging van Barry (1970) van uit gegaan dat goed functionerende democratische instituties, zoals burgerparticipatie, en burgercultuur elkaar wederzijds versterken. Hier is voor gekozen omdat enerzijds het beleid in Bogotá er van uitgaat dat participatie gevoelens van trots en burgercultuur bevorderen maar het anderzijds ook mogelijk is dat een gebrek aan burgercultuur, bijvoorbeeld door weinig betrokkenheid bij de politiek door weinig kennis van het politieke systeem, participatie in de weg staat.

2.4.1 Burgercultuur en *place attachment*

Het begrip burgercultuur staat met *place attachment* in verband doordat beide verbondenheid of het ergens thuis- of bijhoren van mensen veronderstellen. In het begrip *place attachment* betreft dat een directe band tussen een individu en de plaats. In het begrip burgercultuur is dat een band die ontstaat doordat personen verbonden zijn door dezelfde rechten en plichten die vaak ook aan een plaats verbonden zijn. Gustafson (2001) omschrijft burgerschap als een relatie tussen een persoon en zijn (institutionele) omgeving

en kan volgens hem geuit worden in de vorm van participatie. Participatie bevordert de kennis die mensen hebben van hun omgeving. Die kennis kan betrekking hebben op andere personen, op de institutionele omgeving, of op de fysieke omgeving. Kennis van de institutionele omgeving doet burgercultuur toenemen (Taylor en Wilson, 2004), en kennis van de fysieke en sociale eigenschappen van een plaats doet *place attachment* toenemen (Fullilove, 1996 In: Scannell en Gifford, 2010). Zo staat participatie via kennis met zowel burgercultuur als *place attachment* in verband. Doordat door participatie de kennis van een plaats bij bewoners toeneemt en de plaats in fysiek en in sociaal opzicht wijzigt kan participatie eraan bijdragen dat mensen gevoelens van trots ontwikkelen voor die institutionele, sociale en/of fysieke omgeving. Gevoelens van trots zijn een andere overeenkomst tussen *place attachment* en burgercultuur. Zo staan de begrippen burgercultuur en *place attachment* op verscheidene manieren met elkaar in verband.

2.5 Conclusie: burgercultuur, participatie en *place attachment*

In de literatuur over *place attachment*, burgercultuur en participatie worden aspecten van deze begrippen genoemd die het mogelijk maken om de begrippen met elkaar in verband te plaatsen. Op basis van de literatuur die in hoofdstuk besproken is volgt het model in figuur 4. Dit model kan als uitgangspunt functioneren voor de analyse van de casussen die in de hoofdstukken 4 en 5 besproken wordt.

In het conceptuele model in figuur 4 is het *place attachment* model van Scannell en Gifford (2010) opgenomen omdat daarin recent onderzoek naar *place attachment* is samengebracht. Omdat er in deze thesis vanuit gegaan wordt dat de band met een plaats tot stand komt tussen die plaats en een individu is het perspectief van de groep in de dimensie *person* uit het model weggelaten. Bovendien is in het onderdeel *behaviour* van de dimensie *process* het controleren en verbeteren van een plaats toegevoegd als een aspect van *place attachment*. Hiervoor is gekozen omdat in het theoretisch kader is vastgesteld dat naast *proximity-maintaining*, het controleren en verbeteren van plaats ook uitingen van *place attachment* zijn. Vervolgens zijn de begrippen burgercultuur en participatie toegevoegd en is aangegeven waar die begrippen raakvlakken hebben met het model van Scannell en Gifford (2010). Burgercultuur heeft raakvlak met het model via de begrippen

pride en *knowlegde*. Participatie heeft raakvlak met *place attachment* doordat plaatsen door participatieprojecten zowel in fysiek als in sociaal opzicht veranderen en doordat de controle van mensen over hun omgeving door participatie kan toenemen waardoor mensen meer mogelijkheid hebben om hun omgeving te verbeteren. Burgercultuur en participatie staan met elkaar in verband doordat in het begrip burgercultuur de participatie van mensen in de politiek opgenomen is. Bovendien delen burgercultuur en participatie het kenmerk dat zij van mensen kennis van, en betrokkenheid bij, de politiek vereisen. De analyse van de casussen zal ertoe dienen om de driehoeksverhouding tussen *place attachment*, burgercultuur en participatie te illustreren en te nuanceren.

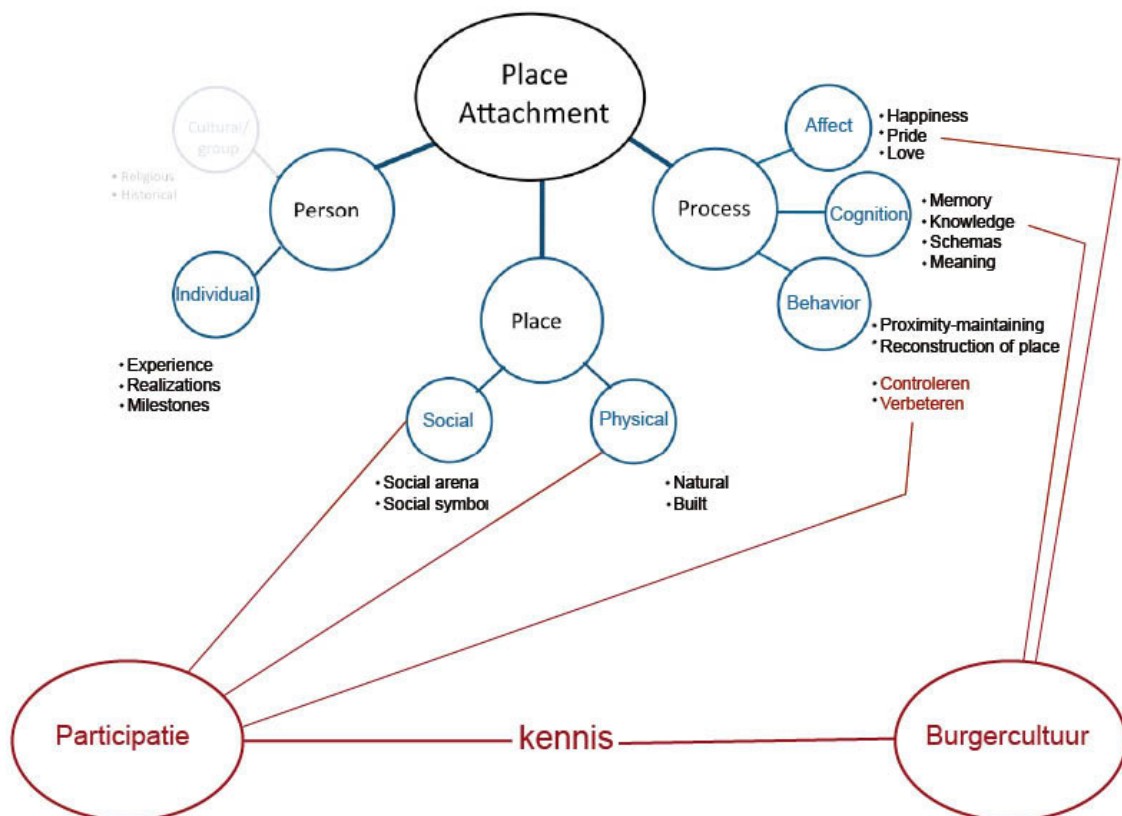

Fig. 4: Conceptueel model van de verbanden tussen *place attachment*, participatie en burgercultuur (Scannell en Gifford, 2010, met toevoegingen in rood)

3 Methodologie

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk zal duidelijk maken hoe de onderzoeksvragen in deze thesis beantwoord zijn. Dit zal gedaan worden door allereerst te verantwoorden waarom er gekozen is voor casestudies. Vervolgens zal verantwoord worden welke databronnen gekozen zijn. Ook zal toegelicht worden hoe het verzamelen van de data verlopen is en hoe de data vervolgens geanalyseerd is.

3.2 Onderwerp van onderzoek: casestudies

Om inzicht te krijgen hoe de theoretische driehoek van participatie, burgercultuur en *place attachment* in de praktijk functioneert en om zo antwoord te kunnen geven op de onderzoeksvraag van deze thesis, is gekozen voor casestudies als onderzoeksmethode. De onderzoeksmethode 'casestudies' houdt in dat een fenomeen bestudeerd wordt door gebruik te maken van verschillende bronnen (Swaborn, 1996). Een nadeel van casestudies is dat de resultaten niet generaliseerbaar zijn over andere situaties en populaties, omdat een casestudie een selectie is en niet representatief is (Stake, 1995). Daarom kiezen onderzoekers die algemeen geldende conclusies willen trekken, niet voor casestudies (bijv. Choguil, 1996). Hoewel de reikwijdte van de resultaten uit casestudie onderzoek beperkt is, biedt de methode wel de mogelijkheid om een theorie te testen en te nuanceren. Casestudies kunnen *counterexamples* genereren die illustreren wat de sterke en zwakke punten zijn bij een theoretisch uitgangspunt (Yin, 1984: 21). Hoewel casestudies niet tot generalisaties kunnen leiden, kunnen deze counterexamples er wel toe leiden dat een reeds bestaande generalisatie aangepast moet worden (Stake, 1995: 8).

De casestudie methode komt op twee manieren voort uit de onderzoeksproblematiek. In de eerste plaats leent de casestudie methode zich bij uitstek voor de bestudering van een complex sociaal fenomeen in zijn alledaagse omgeving waarbij niet duidelijk is hoe dat fenomeen zich verhoudt tot zijn context (Yin, 1984). De methode leent zich daarvoor omdat het toestaat dat data uit verschillende bronnen worden samengebracht. Door data uit verschillende bronnen met elkaar te combineren, kunnen ze gebruikt worden om elkaar te

verifiëren of om aan te tonen dat partijen elkaar tegenspreken (Swaborn, 1996). Dit kan bijvoorbeeld gedaan worden door meerdere mensen met verschillende functies binnen een case te interviewen. Zo kan een meer holistisch beeld van de casus geschetst worden en kunnen tegengestelde perspectieven van verscheidene partijen naast elkaar geplaatst worden (Swaborn, 1996). Participatieprojecten zijn complexe sociale fenomenen. Er zijn verscheidene partijen bij betrokken die uiteenlopende belangen hebben en ook spelen factoren in de context van het project mogelijk een rol in het verloop van een participatieproject. Door de onderzoeksmethode casestudie kan de problematiek meer als geheel benaderd worden waardoor naar voren kan komen hoe participatie voor verschillende mensen in verhouding staat met burgercultuur en *place attachment*.

In de tweede plaats komt de casestudiemethode voort uit de onderzoeksproblematiek doordat in deze thesis casestudie toegepast wordt om een theorie te illustreren en te verduidelijken. Aangezien het koppelen van casestudies aan theorieën over participatie, burgercultuur en *place attachment* het doel is van deze thesis, in de praktijk kunnen functioneren en zo de theorie te nuanceren, is het van ondergeschikt belang dat de resultaten uit deze thesis niet op andere gevallen betrokken zullen kunnen worden en leent de methode zich ondanks dit kritiekpunt wel voor deze thesis.

De casussen in deze thesis zijn voorbeelden van stedelijke vernieuwingsprojecten met burgerparticipatie in Bogotá en Medellín, Colombia. Bij het selecteren van de casussen is er in navolging van Stake (1995) vanuit gegaan dat het belangrijkste criterium voor het kiezen van een case is dat het maximaliseert wat van een onderzoek geleerd kan worden. Het is daarom van belang om een case te kiezen die toegankelijk is, waar informatie over beschikbaar is en waarin voldoende actoren bereid zijn om op de case te reflecteren (Stake, 1995). Aangezien casestudies geen representatief doel hebben is niet geprobeerd om een representatieve selectie te maken. Wel is ervoor gekozen om een gevarieerde selectie te maken zodat een aantal verschillende omstandigheden en kenmerken opgenomen konden worden in de analyse van de casussen. Deze variëteit draagt er ook aan bij dat de selectie maximaliseert wat geleerd kan worden van de analyse. Nu zal uiteengezet worden op

welke wijze binnen de casestudies data verzameld en geanalyseerd is. In hoofdstuk 4 worden vervolgens de geselecteerde projecten besproken.

3.3 Onderzoeksmethode

De onderzoeksvragen van deze thesis worden beantwoord door literatuurstudie en door empirisch onderzoek. De uitkomsten van de literatuurstudie staan beschreven in hoofdstuk 2. In dat onderdeel is overzichtelijk gemaakt wat eerder onderzoek naar de thema's *place attachment*, burgercultuur en participatie uitgewezen heeft en hoe deze thesis daar op voort kan bouwen. Het tweede deel van de thesis bestaat uit empirisch onderzoek. In dat deel is een set primaire data gecreëerd die ertoe gediend heeft het theoretische raamwerk uit hoofdstuk 2 te illustreren en zo nodig aan te passen. De bevindingen van dit onderdeel staan beschreven in hoofdstuk 4. Nu zal allereerst uiteengezet worden hoe deze dataset verkregen is.

3.3.1 Interviews

Binnen de casussen functioneerden interviews als databron. De keuze voor interviews kwam op twee manieren voort uit de onderzoeksproblematiek. Op de eerste plaats staan in het onderzoek de ervaringen, gevoelens en gedachten van de participanten centraal. Pas wanneer de data inzicht geeft in deze ervaringen kan een beeld geschetst worden van het samengaan van participatie, burgercultuur en *place attachment*. Interviews bieden de mogelijkheid om participanten in hun eigen woorden te laten spreken (Longhurst 2003; 119). Weliswaar sturen de vragen in een interview op een onderwerp af, maar de participant kan zelf verder de richting, verfijning en toon van het antwoord bepalen en hoeft het antwoord niet in categorieën te laten passen zoals het geval is bij een questionnaire. Zo kan uit interviews een diepgaander begrip van de participatieprojecten ontstaan en kan meer inzicht verkregen worden in de relaties tussen de ervaring van het participeren in de projecten en de ontwikkeling van burgercultuur en *place attachment*. Een veel gehoord kritiekpunt hierop is dat het niet mogelijk is om de afzonderlijke interviews te verwerken tot een uniforme dataset zoals in kwantitatief onderzoek gebruikelijk is. Interviews kunnen niet omgezet worden in statistische toetsen, en vaak is er een beperkt aantal respondenten omdat één interview al veel data oplevert. Daarom zijn

de resultaten uit dergelijke onderzoeken niet generaliseerbaar. Dit brengt ons tot de tweede wijze waarop interviews voortkomen uit de onderzoeksproblematiek. Omdat in deze thesis geprobeerd is om de theoretische driehoek van participatie, burgercultuur en *place attachment* te verkennen, is het niet noodzakelijk dat de resultaten van de interviews betrokken kunnen worden op andere casussen. Het gaat erom dat inzichtelijk wordt hoe in deze vijf gevallen de projecten bijgedragen hebben aan de ontwikkeling van eigenschappen van burgercultuur en van *place attachment*. De ervaringen uit deze vijf casussen kunnen als illustraties en/of *counterexamples* dienen voor de theorie om zo de theoretische driehoek te verfijnen.

Voor de data verzameling van deze thesis is gekozen voor semigestructureerde interviews. Semigestructureerde interviews zijn interviews waarvan de vragen op voorhand vastgelegd zijn maar waarbij de respondenten wel in eigen woorden op vragen kunnen reageren. Er worden een aantal sleutelvragen voorbereid en daar aan gekoppeld een aantal mogelijke doorvraag vragen, waarvan tijdens het interview afgeweken kan worden en waar naar behoefte op gevarieerd kan worden. Een voordeel van deze vorm van interviews is dat het zekerheid biedt voor onervaren interviewers (Flowerdew & Martin 1997; 119). Een nadeel van semigestructureerde interviews kan zijn dat de interviews ofwel zo gestandaardiseerd zijn dat ze niet aansluiten bij de verschillende individuen en omstandigheden, ofwel dat op de interviews zo gevarieerd wordt dat ze niet met elkaar vergelijkbaar zijn (Kitchin & Tate 2000; 214). De zekerheid die semigestructureerde interviews bieden was nodig omdat ik weinig ervaring met interviewen had en omdat de interviews in het Spaans gehouden werden. Het voorbereiden van vragen bood de garantie dat wanneer de draad in het interview verloren zou gaan, deze direct weer opgepakt zou kunnen worden. Om te voorkomen dat de interviews zodanig gestandaardiseerd zouden zijn dat ze niet meer aan zouden kunnen sluiten bij de ervaringen van verscheidene individuen onder uiteenlopende omstandigheden, is ervoor gekozen om de vragen bij elk interview aan te passen aan het project en de rol van de respondent in het project. De afzonderlijke interviews zijn daardoor divers geworden en de vragen kunnen niet direct met elkaar vergeleken worden. Wel was het mogelijk om de interviews te analyseren aan de hand van de thema's die aan bod gekomen zijn. Dit is van grotere waarde dan interviews

die een vastgelegde serie vragen afwerken omdat zo aan het licht kan komen welke zaken in de beleving van de respondenten van belang waren.

3.3.2 Voorbereiding en ontmoeting

Om ervoor te zorgen dat de interviews aan zouden sluiten bij de afzonderlijk projecten en de verscheidenheid aan participanten in die projecten, is ervoor gekozen om voor elk project en vervolgens voor elk interview informatie te verzamelen om de interviewvragen op te baseren. Naast een literatuurstudie naar participatie, burgercultuur en *place attachment* zijn voor elk project inlichtingen gewonnen bij de desbetreffende afdelingen van de gemeente. De brochures van die afdelingen voor de participatieprogramma's en de verhalen en anekdotes van de leidinggevenden van de projecten hebben als uitgangspunt gediend om de interviewvragen af te stemmen op de afzonderlijke projecten. Daarnaast zijn de interviews steeds gebruikt om daaropvolgende interviews met participanten binnen eenzelfde project te verfijnen. Zo was het mogelijk om de informatie en de zienswijze van de leidinggevenden en van de participanten aan elkaar te toetsen. Omdat in alle interviews wel steeds dezelfde thema's ter sprake kwamen, is er wel een serie van interviews ontstaan waarin de data met elkaar vergeleken kan worden doordat de zienswijze van de afzonderlijke respondenten op die thema's naast elkaar geplaatst konden worden.

Doordat de gemeentelijke diensten van Bogotá en Medellín gefunctioneerd hebben als *gatekeepers* tot de projecten hebben zij ook kunnen helpen als contactleggers met potentiële respondenten. In ieder project hebben de planners de *community leaders* voorgesteld die de bewoners van de desbetreffende buurten representeren. In elke case werd eerst een interview met deze leider gehouden. Vervolgens stelden de leiders een aantal participanten van het project voor. In onderzoeksliteratuur wordt deze aanpak van doorverwijzing *snowballing* genoemd (bijv. Flowerdew en Martin, 2005). Het voordeel hiervan was dat de meest prominente spelers van de projecten opgenomen konden worden in het onderzoek. Een nadeel van de strategie is dat het risico bestaat dat de onderzoeker data verzamelt in een groep gelijkgezinde (Flowerdew en Martin, 2005). Om dit risico te beperken zijn buiten de door de leiders voorgestelde participanten ook nog respondenten

gezocht via al in het onderzoek participerende respondenten en door mensen aan te spreken die dichtbij het project wonen.

De interviews zijn gehouden op plaatsen die gekozen werden door de respondenten. Sommige interviews zijn daardoor bij mensen thuis afgenomen en sommige in een café of in de openbare ruimte. Dit is gedaan om er zeker van te zijn dat de respondenten zich zo veel mogelijk op hun gemak zouden voelen. Interviews thuis houden kan geruststellend werken omdat de respondent dan op eigen terrein is waar hij of zij controle heeft (Flowerdew & Martin 2005: 118), maar dit kan ook als ongemakkelijk ervaren worden bijvoorbeeld als de respondent zich schaamt voor zijn of haar woonruimte of als er familieleden thuis zijn die zouden kunnen afleiden. Door de respondent te laten kiezen werd de kans vergroot dat de respondent zich gemakkelijk zou voelen en dat het gesprek soepel zou verlopen. Wanneer de interviews op openbare plaatsen gehouden werden had dit wel het nadeel dat het interview soms even gestopt moest worden omdat er bekenden van de respondenten langs kwamen of omdat de respondent bijvoorbeeld door voorbijrazend verkeer niet meer verstaanbaar was. Hoewel in de literatuur gewaarschuwd wordt voor plaatsen met veel geluid (Flowerdew & Martin 2005: 118; Kitchin & Tate 2000, 218) heeft dit oponthoud niet voor problemen gezorgd. Het resultaat van de werkwijze is een set van 30 interviews met een lengte variërend van ca. 20 minuten tot 2 uur.

Project	Naam	Functie	M/V	Leeftijd	Woont daar	Dagbesteding
Jaridn del Faraon	Pablo Rodriguez	President Junta	M	51	51	Werkeloos
	Luis Palacios	Vice President Junta	M	39	39	Werkeloos
	Patricia Gomez	Omwonende	V	39	39	Ondernemer aan huis
	Luz Marina	Participant	V	52	11	Ondernemer aan huis
	Clare Inez	Participant	V	34	20	Huisvrouw
Via Peatonal	Luz Marina Calvo	Presidente Junta	V	43	17	Ondernemer aan huis
	Nepomano Caidmas	Vice President Junta	M	40	6	Werkeloos
	Robert Eudoro Gonzales	Lid van de Junta	M	38	5	Ondernemer aan huis
	Gloria Dera	Omwonende	V	30	10	Huisvrouw
	Dora Isabel Lopez	Omwonende	V	30	3	Ondernemer aan huis
	Anna Marosia Gonzales	Voormalig Presidente Junta	V	29	-	Werkeloos
Parque Almendros de las Brisas	Maria Eugenia Vélez	Presidente Junta	V	43	8	Werkeloos
	Ana Celia Sanchez	Omwonende	V	60	34	Huisvrouw
	Claudia Ruiz	Omwonende	V	41	15	Werknemer
	Fernando Zuleta	Lid van de Junta	M	48	14	Ambtenaar
	Ismenia Perez	Participante	V	62	32	Huisvrouw
	José Elias Tabares	Omwonende	M	53	15	Werkeloos
	Oscar Ivan Ramirez	Omwonende	M	45	2	Ambtenaar
	Silvio Taborda	Lid van de Junta	M	65	36	Ambtenaar
Unidad deportiva El Socorro	Horacio Galeano	Community leader	M	43	23	Werkeloos
	Diego Alvarez	Participant	M	57	57	Werknemer
	Juan Camillo Torres	Omwonende	M	15	15	Scholier
	Luis Octavio	Omwonende	M	71	48	Gepensioneerd
	Miriam Gallo	Participante	V	45	40	Huisvrouw
	Amparo Peña	Participante	V	41	41	Huisvrouw
Juan Bobo	Yamile Gaspar	Hoofd projectgroep Wonen	V	36	36	Werkeloos/Huisvrouw
	Liliana Garcia	Participante	V	39	8	Werkeloos/Huisvrouw
	Luz Ampro	Participante	V	50	25	Werkeloos/Huisvrouw
	Gloria Uwenza Celis	Omwonende	V	58	58	Huisvrouw
	Teresa Arbelaz Uribe	Participante	V	45	45	Werkeloos/Huisvrouw

Tabel 1: De respondenten

3.3.3 Positionality

In kwalitatief onderzoek moet er rekening mee gehouden worden dat de data gegenereerd wordt in een communicatief proces tussen de respondent en de onderzoeker en dat de data open staat voor de interpretatie van de onderzoeker. Deze twee eigenschappen maken weliswaar dat het onderzoek dicht bij de ervaringswereld van de respondenten kan komen, maar het resulteert er ook in dat de data gekleurd kan worden door de culturele verschillen tussen de respondenten en de onderzoeker (Dunn 2005). Zo waren de respondenten allen ouder dan de onderzoeker, zijn zij, zowel geografisch, als politiek, economisch, levensbeschouwelijk en sociaal in andere omstandigheden opgegroeid en woonachtig, dan de onderzoeker. Bovendien vormde ook taal in dit onderzoek een culturele barrière. De verhouding tussen de onderzoeker en de respondenten heeft echter ook voordelen opgeleverd. Omdat de interviewer niet verbonden was aan een lokale organisatie waren de

respondenten vrijer om hun onvrede te uiten over aspecten van de participatieprogramma's.

3.3.4 Ethiek

Interviewen is een vorm van data verzameling waarbij de onderzoeker samen werkt met participanten. De onderzoeker is ervoor verantwoordelijk dat de participanten niet benadeeld worden door aan het onderzoek mee te werken (Kitchin & Tate 2000: 35). Een eerste stap om hiervoor zorg te dragen is de participant goed in te lichten over de doelen van het onderzoek. Daarom is bij aanvang van elk interview eerst uitgelegd aan de respondent dat het interview gaat over de participatie in het desbetreffende project, dat het interview gebruikt zal worden voor een thesis om mee af te studeren en dat hun namen niet in andere teksten zullen verschijnen. Verder is aan elke respondent gevraagd of hij of zij er bezwaren tegen heeft dat het interview opgenomen wordt. Geen enkele respondent heeft hiertegen bezwaar gemaakt. Tenslotte is aan elke respondent uitgelegd dat hij of zij het aan kon geven als zij ervoor kozen om een vraag niet te beantwoorden en dat het ook mogelijk was om het interview op welk moment dan ook te stoppen om later al dan niet verder te gaan. Van deze mogelijkheid is een aantal keren gebruik gemaakt omdat de respondenten onvoorziene andere verplichtingen hadden. Het interview werd dan op een ander moment voortgezet.

Het is gebruikelijk om de respondenten te beschermen door de namen van de respondenten en van plaatsen in een thesis te wijzigen. Aangezien het in dit onderzoek van belang is dat duidelijk is waar de projecten gerealiseerd zijn en het daardoor ook mogelijk is te achterhalen om welke personen het in de interviews gaat is er niet voor gekozen om de respondenten anonimiteit te bieden. Dit zou een valse belofte zijn en het zou irreële verwachtingen scheppen tussen de respondenten en de onderzoeker. Wel hebben de respondenten contactgegevens aangeboden gekregen om de interviewer na het interview te kunnen bereiken. Zo waren zij in staat om vragen te stellen die achteraf te binnen zouden schieten en om uitspraken terug te nemen of te wijzigen.

Omdat de respondenten de onderzoeker een gunst deden door hun tijd beschikbaar te stellen voor het onderzoek was het van belang om zorgvuldig met deze tijd om te gaan. Daarom zijn de interviews afzonderlijk voorbereid om de gesprekken vlot te laten verlopen. Omdat de interviews in het Spaans afgenomen werden en deze taal, met name in de eerste interviews, de onderzoeker nog niet geheel eigen was, hebben de interviews wel langer geduurd dan nodig was geweest. Door de respondenten hiervan op de hoogte te brengen en door aan te geven dat het mogelijk was om het interviews te stoppen is geprobeerd de respondenten hier zo min mogelijk nadeel van te laten ondervinden.

Hoewel bij aanvang van elk interview duidelijk gemaakt is wat de doelen van het onderzoek waren is in sommige gevallen tijdens het interview toch duidelijk geworden dat de respondenten verwachtingen hadden van de onderzoeker die niet waargemaakt konden worden. Een van de respondenten sprak bijvoorbeeld de hoop uit dat de interviews zouden ophelderen wat er in het project fout gegaan was, waarom het project niet afgerond werd en wat er met het geld van het project gebeurd was. Op dergelijke momenten is direct uitgelegd dat het interview niet daarvoor diende.

3.3.5 Analyse van de data

De interviews zijn van geluidsopnamen omgezet in transcripten en vervolgens gecodeerd met behulp van het programma MAXQDA. Voor het coderen van kwalitatieve data bestaat geen kant en klaar stappenplan. Toch is het mogelijk om het coderen systematisch aan te pakken. Dit is gedaan door het coderen aan te passen aan het doel van het onderzoek, namelijk het illustreren van een theorie aan de hand van praktijkvoorbeelden. Uit deze onderzoeksopzet kwam de keuze voort om de data zoals Flowerdew & Martin (2005: 224-225) zowel *etic*, dat wil zeggen vanuit het oogpunt van de theorie; als *emic*, vanuit het oogpunt van de respondenten, te coderen. *Etic coding* is gedaan door in de interviews te zoeken naar de kenmerken van participatie, *place attachment* en burgercultuur. Omdat de respondenten hun eigen verhalen vertelden zonder kennis te hebben van de theorie die ten grondslag lag aan mijn onderzoek konden niet alle interviews in deze set van codes ondergebracht worden. Hoewel Kitchin & Tate (2000: 243) opmerken dat de codes *exhaustive* zouden moeten zijn en dat dus alle bruikbare data in het codesysteem

ondergebracht zou moeten kunnen worden, is er bij de codering vanuit de theorie toch voor gekozen om op deze wijze te coderen en verscheidene interviews niet bij een aantal code groepen onder te brengen. Hier is voor gekozen omdat de codes direct voort komen uit de theorie en het niet onder kunnen brengen juist aangeeft waar de theorie dissonantie vertoont met de beleving van de respondenten. *Emic coding* is gedaan door de interviews door te lezen en codes toe te voegen zoals ze uit de interviews voort kwamen. Vervolgens zijn codes die bij eenzelfde thema horen aan elkaar gekoppeld in één code, en zijn codes die te breed bleken te zijn en die verdere opsplitsing nodig hadden onderverdeeld in subcodes. Het creëren van twee code sets, *etic en emic*, creëerde overzicht in de verschillen en de overeenkomsten tussen de theorie en de casussen.

3.4 Beperkingen en reflectie

Zoals aangegeven is in paragraaf 3.3.3 was de wijze waarop de data voor deze thesis verkregen is een communicatief proces tussen de onderzoeker en de respondenten. In dit proces kunnen interpretatie verschillen tussen de onderzoeker en de respondenten op treden, waardoor een bias in de analyse van de data kan ontstaan, of data verloren kan gaan. Bovendien zijn de codes die voortkwamen uit de interviews gecreëerd en toegekend door de onderzoeker. Daarom moet bedacht worden dat de woorden de keuze waren van de respondenten, maar dat de onderzoeker deze uiteindelijk interpreteert en daar betekenis aan toe kent in relatie met de theorie.

Een andere beperking van de werkwijze in deze thesis is dat de interviews enkel toepassing hebben op de casuïstiek waar de interviews uit voort kwamen. De omstandigheden in het project, de mate van participatie, de invloed van het project in de buurt, de sociale cohesie in de buurt, etc., hebben invloed op de ervaring van de respondent. Daarom kunnen de antwoorden op de onderzoeksvragen niet per se geprojecteerd worden op participatieprojecten in het algemeen. Daar staat tegenover dat de casussen die gekozen zijn voor deze thesis uit een situatie komen waarin in het lokale beleid de relaties tussen participatie, burgercultuur en *place attachment* expliciet ingezet worden om de woonomgeving en de politieke betrokkenheid van burgers te bevorderen. Daarom kunnen de casussen die in deze thesis worden gepresenteerd goed als

uitgangspunt dienen om de in hoofdstuk 2 geschetste theorie de illustreren. Aan de hand van deze casussen kan duidelijk worden welke onderdelen van de theorie wel of niet juist blijken te zijn. De casussen kunnen zo de theorie verduidelijken, de sterke en zwakke punten ervan naar voren brengen en vragen oproepen voor toekomstig onderzoek.

H4 Participatie in de projecten

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de casussen besproken, aan de hand van informatie die uit de interviews naar voren kwam. Allereerst worden echter de steden geïntroduceerd waar de projecten zich in bevinden. Vervolgens worden per stad de participatieprogramma's in die stad beschreven en de projecten die daaruit geselecteerd zijn om onderdeel uit te maken van de casuïstiek. Van de programma's wordt na de introductie van de projecten het initiatief, het ontwerp en de realisatie besproken. Aan het einde van de projectbeschrijvingen binnen één participatieprogramma wordt geëvalueerd hoe de bewoners de manier van organiseren ervaren hebben en hoe de projecten zich verhouden tot de literatuur die in hoofdstuk 2 besproken werd.

4.2 Introductie op Bogotá en Medellín.

Bogotá is de hoofdstad van Colombia en had volgens officiële tellingen 6,8 miljoen inwoners in 2005 (CENSO, 2005). Medellín is de hoofdstad van de provincie Antioquia en heeft naar schatting van de gemeente 2,2 miljoen inwoners (Medellín portal de la ciudad, 2010). In beide steden wonen arme en rijke bewoners gescheiden van elkaar in verschillende buurten (Bogotá: Mapa Callejero Bogotá en Medellín: Estrato predominante y distribución por barrio 2007). Choguill (1996) gaf aan dat in ontwikkelende landen de voorzieningen in wijken waar

Fig. 5: Kaart van Colombia
(http://www.reservas.net/alojamiento_hoteles/colombia_touristinformation.htm)

mensen wonen met een laag inkomen het voorzieningsniveau ook laag is omdat die mensen niet in staat zijn om ervoor te betalen. Om dit probleem te verhelpen hebben de overheden van Bogotá en in Medellín programma's ontwikkeld om deze wijken bij de

ontwikkelde stad te betrekken. Daarnaast zijn beide lokale overheden van mening dat participatie een methode is om mensen bij de stad te betrekken (IDPAC, 2010; EDU, 2010). Van het sociale onderdeel van de participatie programma's wordt verwacht dat het er toe bij kan dragen dat mensen meer betrokken raken bij politieke instituties van de lokale politiek en daardoor onafhankelijker worden en van het fysieke aspect van de projecten wordt verwacht dat het kan bijdragen aan de openbare voorzieningen en de kwaliteit van de woonomgeving.

4.3 Participatieprogramma's en casussen in Bogotá

De gemeente Bogotá heeft een instituut opgericht, *Instituto Distrital de la Participación y Acción Comunal* (IDPAC), districtsinstituut voor participatie en burgerinitiatief, om participatie binnen verschillende politieke thema's zoals ondermeer onderwijs, veiligheid en ruimtelijke ordening te bevorderen. De missie van IDPAC is 'het verbeteren en genereren van duurzame plaatsen en processen voor de participatie van burgers en van sociale organisaties, en deze te versterken om het recht van burgers om te participeren in zaken die hen treffen te garanderen' (IDPAC, 2010). IDPAC organiseert op het gebied van de stedelijke vernieuwing *Obras con Participación Ciudadana* (OPC), projecten met burgerparticipatie. Voordat IDPAC participatie organiseerde via OPC liepen er bij de gemeente andere programma's. Voor OPC, van 1995 tot 2003, was dat *Obras con Saldo Pedagógico* (OSP). Een grote uitdaging voor het programma OSP, was de balans te vinden tussen de omvang van een project en de betrokkenheid van de bewoners. Wanneer de projecten groot waren en veel fysieke verbeteringen konden realiseren, werd het moeilijker om de bewoners bij het project te betrekken en wanneer de projecten klein waren was dat gemakkelijker, maar hielp dat de buurt minder wat betrefte fysieke verbetering (Escallon, 2006). In OSP werd ervoor gekozen om kleine projecten te organiseren en in de projecten te concentreren op de betrokkenheid van zo veel mogelijk bewoners. Het idee hierachter was dat zij zo zelf zouden leren om vervolgprojecten op te starten die wellicht wel grote veranderingen zouden kunnen bewerkstelligen (Escallon, 2006). Om dit te bereiken werden de bewoners reeds bij de ontwikkeling van het voorstel voor het project begeleid door een architect. De architect tekende samen met de bewoners het plan uit. Het resultaat hiervan was dat er weliswaar veel bewoners betrokken werden,

maar dat veel projecten uiteindelijk niet uitgevoerd werden (Escallon, 2006). Dit kwam veelal doordat het voor OSP een uitdaging was om de informatievoorziening aan de participanten goed te laten verlopen (Escallon, 2006). Door geldgebrek, of technische beperkingen konden projecten niet doorgaan, en ging geld verloren. In de periode van 1996 tot 2000 werden daardoor van de 1.520 projecten die opgezet werden, maar 696 projecten voltooid (Escallon, 2006). Een andere belangrijke les die uit OSP getrokken is, is daarom dat participanten goed geïnformeerd moeten worden over de projecten om de duurzaamheid van de programma's te waarborgen (Escallon, 2006). Pedro Chadid, medewerker van IDPAC, legde uit dat het nieuwe programma, OPC, als volgt functioneert (Pedro Chadid, 2009 persoonlijk gesprek). Een *Junta de Acción Comunal* (JAC), een buurtvereniging voor burgerinitiatief, kan bij OPC een voorstel doen voor een project in hun buurt. Een JAC wordt bestuurd door een door de bewoners gekozen bestuur van mensen uit de buurt die de buurtbewoners representeert. De JAC behoort te luisteren naar de wensen van buurtbewoners en uit die wensen hoort een voorstel voort te komen. Dat voorstel wordt ingediend door een formulier in te vullen. OPC analyseert één maal per jaar alle ingezonden projecten op de technische haalbaarheid, de geraamde kosten, de mate van organisatie van de junta die het indient en de voordelen van het project voor de verschillende belanghebbende in de buurt. Op basis van deze criteria wordt vervolgens door de medewerkers van OPC gekozen welke projecten in het daarop volgende jaar uitgevoerd worden. Niet alleen participatie is in het programma dus van belang, maar ook de fysieke verbetering die het project in de wijk kan realiseren. OPC huurt vervolgens een architect in om het project te ontwerpen. Dit gebeurt zonder overleg met de bewoners. Omdat OPC wel wil dat de participanten door middel van de projecten vaardigheden leren, moeten de JACs zelf een aannemer contracteren. In overleg met die aannemer konden de bewoners dan proberen om mensen uit de buurt aan te nemen in het project en zo de werkgelegenheid tijdelijk te bevorderen. Verder wordt van de bewoners verwacht dat zij helpen bij het werven van fondsen voor het project, bijvoorbeeld door een evenement te organiseren. De projecten *Jardin del Faraon* in de wijk Egypto en *Via Peatonal* in de wijk Villa Teresita zijn uit het OPC programma geselecteerd om deel uit te maken van de casestudies.

4.3.1 Van probleem naar project in Egypto

Het project in Egypto is een stadstuin. De junta die voor de huidige junta zitting had heeft het initiatief genomen voor deze tuin. De president en de vicepresident van de huidige junta lieten weten dat de initiatiefnemers van het project op dit idee kwamen door de beslissing van de gemeente Bogotá om een standbeeld dat door het land Egypte aan de wijk Egypto was geschonken uit de wijk weg te halen en het op een veiligere plek in de stad te plaatsen. De tuin die in het project gerealiseerd ging worden zou een geschikte plek voor het standbeeld in de wijk creëren. Zo, was het idee van die junta, zou het project er toe bij kunnen dragen dat het standbeeld terug zou komen in de wijk. Naast het verliezen van het standbeeld kampt de wijk echter ook met meer urgente problemen. Zo gaven de respondenten aan dat zij de wijk onveilig vinden doordat er veel criminaliteit is. Mensen worden bijvoorbeeld op straat beroofd en durven daardoor niet meer alleen over straat. Ook is de wijk moeilijk te bereiken door de steilte van de helling waar zij op gelegen is. Hierdoor kunnen politie en ambulances niet snel reageren op meldingen uit deze wijk. Een ander probleem is gebrek aan werkgelegenheid, waardoor bewoners een gebrek aan financiële middelen hebben. Vanwege het aantal en de omvang van de problemen die in Egypto aangepakt kunnen worden, gaven de respondenten aan dat zij niet tevreden zijn over de keuze van de junta om het probleem van het standbeeld met een project op te lossen.

Fig. 6: Foto van het projectgebied voor interventie(beschikbaar gesteld door IDPAC)

Fig.7: Kaart van Bogotá. Rode stip geeft aan waar het project zich bevindt (<http://maps.google.nl>)

Fig. 8: Foto van het projectgebied tijdens interventie (beschikbaar gesteld door IDPAC)

4.3.2. Van probleem naar project in Villa Teresita

Een probleem in deze wijk is dat de wijk slecht te bereiken is doordat het gehele stadsdeel maar één toegangsweg heeft en dat de wegen in de wijk niet verhard zijn. De wegen in Villa Tersita veranderen met de dagelijkse regenval in Bogotá regelmatig in modderpoelen. De junta wilde deze situatie verbeteren en dienden daarom een voorstel in bij IDPAC. Omdat het in de projecten van IDPAC niet mogelijk is om grote infrastructurele werken te realiseren, kon de junta niet voorstellen om een hoofdweg te verharden. Daarom besloot de junta voor te stellen om een kleinere doorgang te verharden. Het project is een voetgangerspad.

Fig. 9: Kaart van Bogotá. Rode stip geeft aan waar het project zich bevindt (<http://maps.google.nl>)

Fig. 10: Foto met rechts een onverharde weg zoals die er veel zijn in deze wijk en links het begin van het projectgebied (Van Holstein, april 2009)

Fig. 11: Foto van het projectgebied na interventie (Van Holstein, april 2009)

4.3.3 Organisatie en fasering van projecten van IDPAC

4.3.3.1 Initiatief

In de projecten van IDPAC werd participatie georganiseerd via de juntas van de wijken. De opzet van juntas is dat bewoners via de junta van hun wijk de lokale politiek kunnen bereiken en hun wijk kunnen verbeteren. Een junta hoort de bewoners te representeren en hun belangen te behartigen. In Egypto nam de junta de beslissing tot het project echter zonder te overleggen met de bewoners. Hierdoor heeft in de initiatieffase van het project geen participatie plaatsgevonden. In Villa Teresita werd de keuze wel met inspraak van bewoners van de wijk genomen, maar waren er weinig bewoners op de bijeenkomsten aanwezig. Uit het archief van IDPAC kwam naar voren dat bewoners aangaven sceptisch te zijn over het project. Omdat in het verleden vaak beloftes zijn gemaakt door politici die nooit waar gemaakt werden, gaven de respondenten van een enquête (IDPAC, 2008) aan dat zij niet geloofden dat het project verwezenlijkt zou worden. Respondenten van de

voor deze thesis afgenomen interviews gaven te kennen dat zij denken dat dit een reden is voor de lage opkomsten bij de bijeenkomsten die de junta voor het project organiseerde (Luz Marina Calvo, Gloria Dera, Robert Eudoro en Nepo Caidmus). Na het initiatief en de goedkeuring van IDPAC hebben de bewoners van beide wijken een nieuwe bezetting van de junta gekozen. Deze juntas kozen ervoor om de bewoners meer bij de projecten te betrekken. In Egypto hield dit in dat zij bijeenkomsten begonnen te organiseren waar alle geïnteresseerde bewoners naartoe konden om meer over het project te weten te komen en om opmerkingen te plaatsen en vragen te stellen. In Villa Teresita werd geprobeerd om bij de bijeenkomsten meer bewoners te trekken. Dit lukte omdat de bewoners zagen dat het project daadwerkelijk uitgevoerd werd. Dat de bijeenkomsten, ondanks de toename, nooit druk bezocht werden kwam volgens de leden doordat het project een kleine omvang had en enkel voordelen zou gaan opleveren voor de directe omwonenden.

4.3.3.2 Ontwerp

De mogelijkheden voor bewoners om de projecten van IDPAC te beïnvloeden lagen vooral bij het indienen van het voorstel. Tijdens de ontwerpfase van de projecten konden de projecten niet meer veranderd worden omdat dat te duur was. Als een architect een ontwerp moet wijzigen kost dat meer geld dan wanneer het eerste ontwerp direct uitgevoerd wordt. In Egypto gaven de bewoners en de nieuwe junta aan dat zij niet tevreden zijn met dit project (Pablo Rodriguez, Luis Palacios, Marina Calvo en Patricia Gomez). Liever realiseerden zij een project dat de kwaliteit van leven in de wijk zou verbeteren. Hierbij werd bijvoorbeeld gedacht aan een lagere school, een dokterspost, of een manier om de wijk beter toegankelijk te maken zodat politie en ambulance de bewoners beter zouden kunnen bereiken. In Villa Tersita had men graag gezien dat de verlichting van het project gewijzigd werd zodat het pad 's nachts minder donker en dus veiliger zou zijn (Luz Marina Calvo en Nepo Caidmus). Deze wensen kon IDPAC niet ingewilligen omdat het te duur zou zijn om de architect het plan te laten wijzigen.

4.3.3.3 Realisatie

Tijdens de realisatie van de projecten hadden de bewoners weinig inspraak mogelijkheden. In Egypto werden de ontwerpen die aan de bewoners getoond waren tijdens de

bijeenkomsten door IDPAC en de architect gewijzigd zonder dit met hen te overleggen. Hier waren de bewoners het niet mee eens, maar zij konden hier niets aan doen. Verder heeft de aannemer na de aanvang van de realisatie zijn werk gestaakt vanwege wanbetaling van IDPAC. De bewoners en de junta hadden onvoldoende middelen om de voortgang van het project te forceren. Er was geen geld om een nieuwe aannemer te contracteren, en de bewoners hadden onvoldoende ervaring om te weten hoe zij de aannemer konden dwingen om zijn contract na te leven. In Villa Terestia waren de respondenten die in het project participeerden verbaasd over de keuze van de aannemer om niet zelf het project te realiseren, maar zijn echtgenote te sturen. Hoewel de participanten aangaven dat zij tevreden zijn over de wijze waarop het project voltooid is, gaven zij echter ook te kennen dat zij het niet gehoord vonden dat de aannemer niet beantwoordde aan zijn contract. De participanten lieten daarnaast weten dat zij onderling over de situatie gesproken hebben, maar dat zij niet wisten hoe zij erop konden reageren.

Gedurende de projecten hebben de leden van de juntas veel administratieve taken moeten uitvoeren. De leden van beide juntas gaven in de interviews aan van mening te zijn dat die taken te groot waren. Veel formulieren moesten dubbel ingevuld worden, waardoor deze taken hen veel tijd kostten. Ook gaven zij te kennen dat zij niet bekend waren met deze formulieren en vaak uitleg moesten vragen die zij niet kregen. Deze gang van zaken heeft frustratie opgeleverd bij de leden.

De projecten van IDPAC worden afgerond met een inauguratiefeest waarop alle bewoners van de wijk welkom zijn. Omdat het project in Egypte door de staking van de aannemer nog niet afgerond was op het moment van de interviews, heeft daar nog geen inauguratie plaatsgevonden. De bewoners van Villa Teresita waren bij de afronding van het project betrokken door deel te nemen aan het inauguratiefeest van het project.

4.3.4 Evaluatie van projecten van OPC

In de projecten van OPC is ervoor gekozen om het accent te leggen op het ontwikkelen van juntas tot goed georganiseerde, democratische organisaties. Wel wordt het daarbij belangrijk gevonden dat de projecten ook bijdragen aan een fysieke verbetering van de

wijk. De bewoners nemen in dit programma het initiatief tot een project zodat het project aansluit bij de behoeften in de wijk. Omdat de juntas er niet allemaal in slagen om de bewoners bij de keuze voor een project te betrekken, slaagt die aansluiting niet altijd. Ook de beperkingen van de mogelijkheden binnen het programma OPC is een factor die daarbij meespeelt. De balans tussen organisatorische en sociale verbeteringen en de verbetering van het voorzieningsniveau werd genoemd in het artikel van Choguill (1996) waarin naar voren werd gebracht dat in ontwikkelende landen de doelen gelijktijdig nagestreefd worden. Ook uit de interviews met participanten van de projecten van IDPAC blijkt dat dit inderdaad hun wensen zijn. Wanneer een project in onvoldoende mate bijdraagt aan verbetering van de wijk, ontstaat hierover ontevredenheid. Bewoners willen dat de belangrijkste problemen als eerste aangepakt worden. Maar ook op het gebied van het organiseren en onderwijzen van de juntas ontstond in de projecten van IDPAC ontevredenheid onder de bewoners. Uit deze projecten kan opgemerkt worden dat de informatie voorziening, die in de voorganger van OPC (OSP) zo belangrijk bleek, nog steeds een uitdaging is. De presidenten van beide juntas gaven in de interviews aan dat ze onvoldoende informatie kregen over de wijze waarop de projecten zowel in bestuurlijk, als in technisch opzicht functioneren. Dit leidde ertoe dat zij zichzelf niet in staat achtten om ontevredenheid over de manier waarop de organisatie verliep te verhelpen en ook niet om op de ontwerpen te reageren (Luz Marina Calvo en Pablo Rodriguez).

Wat betreft de duurzaamheid van de informatie en van de ontwikkeling van een organisatiestructuur in de wijken blijkt dat met representatie van bewoners in een junta informatie verloren gaat. De juntas zijn niet op de hoogte van wat de junta voor hen ondernomen heeft, en wat van die ondernemingen geleerd is. Luz Marina de presidente van de junta in Villa Teresita en Pablo Rodriguez, president van de junta in Egypte zeiden niet te weten hoe een voorstel voor een project ingediend kan worden omdat de voorgaande juntas dat in beide wijken gedaan had. Daarom is het van belang dat naast de representanten die zitting hebben in de junta ook andere bewoners participeren in de projecten, zodat veel mensen leren hoe de organisatie van de projecten werkt, en deze informatie doorgegeven kan worden. Dit was een sterk punt van de voorganger (OSP) maar doordat de investering om veel mensen bij het project te betrekken veel tijd en geld kostte,

en dit maar in de helft van de gevallen tot een afgerond project leidde, is daar in OPC van af gezien.

Choguill (1996) noemde in haar ladder voor gemeenschapsparticipatie in onderontwikkelde landen dat wanneer bewoners zelf het initiatief nemen tot een project en daar steun voor zoeken, dit getuigt van *empowerment*. Echter, zij geeft ook aan dat het niet bijdraagt aan de vooruitgang van de gemeenschap wanneer individuen dat organiseren die geen representerende rol hebben in die gemeenschap. In OPC is de representerende functie van de juntas geen garantie, omdat juntas die geen contact met de buurt onderhouden er ook in slagen om een project op te starten. Bovendien geeft Choguill (1996) aan dat wanneer in een project de organiserende instantie (in dat geval OPC) enkel informatie verschaft aan de gemeenschap en deze gemeenschap geen mogelijkheid heeft om verdere informatie te verkrijgen of om op die informatie te reageren, dit getuigt van *informing*. *Informing* is in tegenstelling tot *empowerment* een lage sport op de ladder.

4.4. Participatieprogramma's van Obras Publicas in Medellín

In Medellín bestaan verscheidene programma's waarin burgers participeren in de ontwikkeling van hun woonomgeving. Op de eerste plaats heeft de gemeente een programma dat vergelijkbaar is met OPC in Bogotá. In Medellín heet dit programma *Presupuesto Participativo (PP)*, (participatief voorstel). Dit programma heeft net als OPC als voornaamste doel de organisatie van de juntas te versterken en mensen in staat te stellen om zelf te zorgen voor verbeteringen in hun wijk. Ook in dit programma worden de voorstellen voor projecten gedaan door de JACs en kiest in het geval van Medellín de afdeling Obras Publicas (publieke werken) van de gemeente elk jaar de voorstellen die uitgevoerd worden. In dit programma ligt het accent op het voorstel. Na het voorstel en de goedkeuring van PP, voert Obras Publicas het project uit. Wel wordt zoals bij OPC in Bogotá geprobeerd om mensen uit de buurt aan te nemen voor het ongeschoolde werk. Uit interviews bleek echter dat doordat Obras Publicas de aannemer inhuurt, en de bewoners hier geen inbreng in hebben, de aannemer zelf werknemers meeneemt. Uit het programma *Presupuesto Participativo* is het project *Parque de los almendros de las Brisas* geselecteerd om deel uit te maken van de casestudies.

4.4.1 Van probleem naar project in Las Brisas

Het project in Las Brisas is de vernieuwing van een park. Het park bestond al, maar het was verouderd geraakt. Kinderen speelden er niet meer omdat de toestellen niet meer naar behoren functioneerden en door het gebrek aan verlichting was het park 's nacht een plaats geworden die de bewoners mijdden. De junta stemde, voordat zij het voorstel indiende bij Obras Publicas, over de invulling van het project. Deze optie had de meeste voorkeur. Dit kwam niet enkel door de noodzaak om de situatie van het park te verbeteren, maar ook doordat andere voorstellen ingingen op grotere problemen. Andere voorstellen waren de kanalisering van een open riool, de overbrugging van een snelweg en de bouw van een lagere school of bibliotheek. Hoewel deze plannen urgentere problemen konden oplossen hebben de leden hier niet voor gestemd. Reden hiervoor was dat de kans dat Obras Publicas een groot project selecteert kleiner is dan de kans dat zij een klein project selecteert. De leden van de junta kozen er met dit voorstel voor om ervoor te zorgen dat er in ieder geval iets in de wijk verbeterd zou worden in plaats van hoog in te zetten en uiteindelijk met niets te eindigen.

Fig. 12: Kaart van Medellín. Rode stip geeft aan waar het project zich bevindt (<http://maps.google.nl>)

Fig. 13: Foto van het projectgebied na interventie (foto van de auteur, mei 2009)

4.4.2 Organisatie en fasering van projecten van Obras Publicas

4.4.2.1 Initiatief

De JACs van de wijken dienen in overleg met de bewoners van de wijk een voorstel in voor een project in de wijk. In de wijk Las Brisas werd er over het voorstel gestemd door de bewoners die naar de bijeenkomsten gaan. De meerderheid stemde voor de verbetering van het park. Dat op dit project gestemd is valt op omdat alle respondenten die geen deel uit maken van de junta in de interviews aangaven dat de wijk grotere problemen heeft. Maria Eugenia Velez de presidente van de junta gaf in een gesprek aan dat de junta door een voorstel te doen voor een klein project hoopte dat de kans grote zou zijn dat het uitgevoerd zou worden. Deze strategische aanpak heeft ervoor gezorgd dat het project uitgevoerd is, maar heeft er wel toe bijgedragen dat het doel van participatie om effectievere projecten te ontwikkelen niet gehaald wordt.

4.4.2.2 Ontwerpfase

Nadat Obras Publicas besloot om het project uit te voeren schakelden zij zonder overleg met de bewoners een architect in die de tekeningen voor het park maakte. Toen die plannen klaar waren werd zonder overleg met de bewoners overgegaan op de realisatie van het ontwerp door een aannemer te contracteren voor het uitvoerende werk. Zodra de aannemer de plannen wilde gaan realiseren kwamen de bewoners echter tegen het ontwerp in verzet. Zij waren van mening dat de wensen van de bewoners niet in het plan opgenomen waren. Het voornaamste bezwaar was, dat de grond in het ontwerp bekleed zou worden met een hard materiaal, beton, en dat de bewoners een zacht materiaal, zoals gras, geschikter vonden voor een plaats waar kinderen zouden gaan spelen. Omdat het werk al in uitvoering was en omdat de dienst Obras Publicas aanvankelijk geen gehoor gaf, hebben de bewoners niet de gebruikelijke weg via junta en Obras Publicas gezocht maar hebben zij hun bezwaren via de plaatselijke radio kenbaar gemaakt. Hierop heeft Obras Publicas besloten om in overleg met de bewoners de plannen te herzien.

4.4.2.3 Realisatie

Het park is ingericht zoals de bewoners, na de actie via de radio, in overleg met de architect aangegeven hadden dat zij het wilden. Een andere vorm van participatie die de bewoners graag in het project hadden willen zien was dat de bewoners een baan hadden kunnen vinden in het project. Doordat Obras Publicas de aannemer koos voor het project en deze aannemer zijn eigen werknemers in het project wilde laten werken, is dit echter niet gebeurd.

4.4.3 Evaluatie

Omdat in dit project het initiatief tot het project genomen werd door de bewoners, zou het project op de ladder van Choguill (1996) ingedeeld kunnen worden bij *empowerment*. Echter, in de uitvoering van het project verloren de bewoners zeggenschap over het project. Het contact met Obras Publicas bleek geen garantie te zijn dat de wensen van de bewoners, die gecommuniceerd waren naar Obras Publicas, ook uitgevoerd zouden worden. Dit is volgens de ladder van Choguill (1996) *diplomacy*. Omdat de bewoners geen gehoor kregen van Obras Publicas, waren zij gedwongen om een manier te zoeken buiten het project om, om controle te krijgen over de beslissingen die in het project genomen werden. Choguill (1996) gaf aan dat wanneer een gemeenschap niet gehoord wordt door de politiek, deze gevallen behoren tot de sport *self-management* op de ladder. Op deze sport is het mogelijk dat een politiek orgaan geheel niet geïnteresseerd is in een gemeenschap, maar gedwongen wordt om toch te handelen door de steun die de bewoners genieten. Dit project heeft de kenmerken van drie verschillende sporten op de ladder van Choguill (1996). Dit komt doordat in sommige fasen van het project naar de bewoners werd geluisterd, en in andere niet.

4.5 Participatieprogramma's van EDU

Naast de dienst publieke werken bestaat er in Medellín een semi-publiek bedrijf voor stadsontwikkeling, *Empresa de Desarrollo Urbano* (EDU), die grotere projecten realiseert in de meest onderontwikkelde delen van de stad. De werkwijze van EDU is gebaseerd op programma's voor stadsvernieuwing in Uruguay (programma voor de integratie van onregelmatige nederzettingen), Bolivia (Programma voor de verbetering van wijken),

Argentinië (programma voor de verbetering van wijken) en Brazilië (Favela wijken), waarin steeds geprobeerd werd om de wijk in fysiek opzicht te verbeteren met als neven doel om ook de organisatie van de wijk te verbeteren (Intern document beschikbaar gesteld door EDU, 2006). EDU heeft de opzet van deze projecten overgenomen. Projecten van EDU bevatten daarom in de eerste plaats grote ingrepen zoals de ontwikkeling van de metro en de realisatie van sociale woningbouw. Deze omvangrijke projecten zijn opgedeeld in kleinere ingrepen in de openbare ruimte zoals de aanleg van parken en pleinen. De omwonenden van deze kleinere onderdelen van de projecten worden door EDU uitgenodigd om in het project te participeren. De bewoners kunnen dit verbaal doen in vergaderingen, maar zij worden ook gevraagd om tekeningen te maken van hun toekomstbeeld van de wijk. Daarnaast wordt contact gehouden met *community leaders* (al dan niet via de plaatselijke JAC) die gedurende het project vragen en opmerkingen van bewoners doorspelen aan EDU. Uit de projecten van EDU zijn *Unidad deportiva El Socorro* en *Juan Bobo* geselecteerd om deel uit te maken van de casestudies.

4.5.1 Van probleem naar project in El Socorro

El Socorro ligt in een deel van Medellín dat veel te kampen heeft gehad met geweld. Door de steilte van de hellingen in dit deel van de stad zijn de wijken moeilijk te bereiken en hierdoor konden bendes gemakkelijk controle winnen over dit gebied. Volgens Carlos Escovar, architect bij EDU, is dat geweld afgenomen, waardoor zij nu in dit deel kunnen werken om de kwaliteit van de stedelijke ruimte hier te verbeteren (Carlos Escovar, 2009, persoonlijk gesprek). Om dit stadsdeel beter bij de rest van de stad te doen aansluiten heeft EDU besloten tot een omvangrijk project waarin ondermeer het bestaande netwerk van metrolijnen uitgebreid wordt met een kabelbaan die de wijken op de heuvel een direct verbinding geeft met de rest van de stad. In hetzelfde project wordt ook de openbare ruimte in de wijken opnieuw ingedeeld. Voor de wijk El Socorro hield dit in dat er een sportveld aangelegd zou worden en dat het plein bestraat werd.

Fig. 14: Kaart van Medellín. Rode stip geeft aan waar het project zich bevindt. (<http://maps.google.nl>)

Fig. 15: Foto van het projectgebied voor interventie (beschikbaar gesteld door EDU)

Fig. 16: Foto van het projectgebied na interventie (beschikbaar gesteld door EDU)

4.5.2 Van probleem naar project in Juan Bobo

Juan Bobo is een kloof waar een beek doorheen stroomt die tussen twee wijken gelegen is. Toen in de jaren 1980 dit deel bewoond is geraakt, doordat de oevers om de beek heen al volgebouwd waren, is de wijk die in de kloof is ontstaan ook Juan Bobo genoemd. Vanwege de steilte van de helling en van de kloof is in Juan Bobo met de bewoning een gevaarlijke situatie ontstaan. De woningen zijn met onvoldoende technische expertise gebouwd om bestand te zijn tegen de steilte van de helling, het water en de aardverschuivingen die deze omstandigheden van tijd tot tijd opleveren. Bovendien was in de wijk voor het project geen riool en watervoorziening aanwezig, zodat ook de hygiënische omstandigheden te wensen overlieten. Een bijkomstigheid van de wijze waarop Juan Bobo bewoond is geraakt was dat alle huizen afzonderlijke toegangspaden hadden naar de hoofdweg. Bewoners moesten de helling afdalen en weer opnieuw beklimmen om de woningen van hun burens te bereiken. Om deze redenen heeft EDU besloten in dit gebied in te grijpen. EDU besloot om de bewoners uit de gevaarlijkste delen weg te halen en op veiligere plaatsen in de wijk appartementen te realiseren waar deze mensen naartoe konden verhuizen. De beek werd gekanaliseerd, er werd een brug over de kloof gebouwd, en de afzonderlijke paden werden zo verlegd dat er twee hoofdpaden ontstonden die de woningen aan elkaar verbindt en die de wijk ontsluiten.

Fig. 17: Kaart van Medellín. Rode stip geeft aan waar het project zich bevindt. (<http://maps.google.nl>)

Fig. 18: Foto van het projectgebied voor interventie (beschikbaar gesteld door EDU)

Fig. 19: Foto van het projectgebied na interventie (beschikbaar gesteld door EDU)

4.5.3 Organisatie en fasering van projecten van EDU

4.5.3.1 Initiatief

EDU begon de projecten door te analyseren welke ingrepen nodig waren in de wijken. Dat deed zij eerst zelfstandig aan de hand van studies naar het gebied en vervolgens betrok zij daar de bewoners bij. De bewoners hielpen bij het inventariseren van de nodige verbeteringen door bijeenkomsten bij te wonen en door met de architecten en planologen van EDU wandelingen door de wijk te maken en de punten aan te wijzen die zij graag verbeterd zouden zien. Vervolgens heeft EDU deze punten samengebracht in kaarten en prioriteiten aangebracht. Prioriteiten zijn aangebracht op basis van: urgentie (een onveilige situatie kreeg meer urgentie); de mate van verschil die een ingreep kan maken in verhouding met de kosten van de ingreep; en het aantal mensen voor wie dat verschil merkbaar zal zijn. De uiteindelijke keuze van projecten is gemaakt door EDU op basis van de prioriteit die een project kreeg.

4.5.3.2 Ontwerp

Na de inventarisering maakte EDU een masterplan en werden de bewoners op de hoogte gebracht van de projecten die gerealiseerd zouden worden. In El Socorro werd de bewoners verteld dat er sportvelden geconstrueerd zouden worden en dat er een plein aangelegd zou worden. In Juan Bobo werd aangekondigd dat sommige mensen zouden verhuizen naar nieuwe appartementen en dat de inrichting van de openbare ruimte met de constructie van een brug en met de aanleg van hoofdpaden gewijzigd zou worden. Omdat de ingrepen in Juan Bobo ook de wijziging en verplaatsing van woningen betrof is hier zeer intensief met de bewoners overlegd. De bewoners zijn door de medewerkers van EDU afzonderlijk bezocht om de plannen uit te leggen en aan te passen aan de wensen van de bewoners. Omdat de bewoners bang waren dat zij hun huizen zouden verliezen (zij waren daar gaan wonen zonder daar toestemming voor te hebben van de lokale overheid) was het bovendien nodig om de bewoners hierover gerust te stellen. Hen werd verzekerd dat niemand gedwongen zou worden om de wijk te verlaten. Bovendien hebben de bewoners eigendomsrechten gekregen over hun woningen en over de grond waarop die woningen zich bevinden. Vervolgens konden de bewoners op bijeenkomsten hierop reageren en

werden workshops georganiseerd waar de bewoners tekeningen konden maken van hoe zij wilden dat hun wijk er na het project uit zou zien. De architecten van EDU ontwierpen vervolgens het plan en voerden dit uit.

4.5.3.3 Realisatie

Gedurende de realisatie bleven die de medewerkers aanspreekbaar voor de bewoners. Dit deden de medewerkers door regelmatig in de wijk aanwezig te zijn, en door comités op te richten. In de comités hadden bewoners zitting die met overige bewoners spraken en die opmerkingen, suggesties en vragen doorspeelden aan de medewerkers van EDU. Er is volgens Carlos Escovar, een architect van EDU in El Socorro, voor comités gekozen en niet voor de inschakeling van de bestaande juntas, omdat de juntas ook onderdeel waren van het gewelddadige verleden van de wijk (Carlos Escovar, 2009, persoonlijk gesprek). In Juan Bobo was geen junta actief omdat de wijk tussen twee wijken gelegen was en de bewoners van Juan Bobo bij geen van de juntas van de aangrenzende wijken aansluiting hadden gevonden. Bovendien zijn de medewerkers van EDU in Juan Bobo de bewoners gedurende de realisatie afzonderlijk blijven bezoeken om de veranderingen aan de woningen te bespreken.

Na de afronding van deze twee projecten van EDU hebben de bewoners van deze wijken op eigen initiatief projecten opgestart. In El Socorro proberen bewoners met andere instanties dan EDU een dak te regelen voor over het nieuwe basketbalveld, zodat daar ook gespeeld kan worden als het regent. In Juan Bobo proberen de vrouwen een project op te starten waarin zij kaarsen kunnen maken en verkopen zodat zij een eigen inkomen kunnen genereren.

4.5.4 Evaluatie van de projecten van EDU

EDU kiest ervoor om in de projecten in de eerste plaats te concentreren op de verbetering van de wijk en probeert waar mogelijk daar de bewoners bij te betrekken. De keuze om het project op te starten en de prioritering van de aandachtspunten in het projectgebied werden uitgevoerd door EDU. De bewoners hadden de mogelijkheid om hun wensen te uiten en waar mogelijk werd daar rekening mee gehouden. Soms moest de gemeenschap

echter ook de beslissingen van EDU accepteren. Bovengenoemde kenmerken behoren op de ladder van Choguill (1996) tot de sport *conciliation*. Over deze sport zei Choguill (1996) dat de paternalistische benadering van een organisatie gecompenseerd kan worden door een goede technische prestatie. Dit is in de projecten van EDU het geval. De woonomgeving is (in het bijzonder in het geval van Juan Bobo) veiliger geworden door de technische expertise van EDU. Bovendien hebben de bewoners in de projecten van EDU geleerd hoe zij zich kunnen organiseren en op welke steun van andere projecten in de stad zij recht hebben. Zo zijn de bewoners van Juan Bobo en van El Socorro er in geslaagd om nieuwe projecten in de wijk op te starten. Deze toename van onafhankelijkheid en van daadkracht zijn volgens de ladder van Choguill een kenmerk van *empowerment*. *Empowerment* kwam in de projecten van EDU tot stand door *conciliation*. Zo kon EDU een balans vinden tussen verbeteringen van de voorzieningen in de wijk (waarvoor de wensen van afzonderlijke bewoners soms moesten wijken) en verbetering van de organisatie van de bewoners.

5 Analyse van de verbanden tussen burgercultuur, participatie en *place attachment*

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt geanalyseerd hoe de aspecten van *place attachment* burgercultuur en participatie, die in hoofdstuk 2 besproken werden, zich in de casussen manifesteren. Dit wordt gedaan aan de hand van het conceptuele model dat gepresenteerd werd in paragraaf 2.6. Vervolgens zal het model aangepast worden om beter aan te kunnen sluiten bij de realiteit.

5.2 *Place attachment* en participatie

In het conceptuele model werd er van uitgegaan dat participatie verband houdt met *place attachment* doordat mensen zich een plaats eigen maken door op die plaats te participeren (Gustafson, 2001). Verder werd erop gewezen dat mensen via participatie sociale relaties op kunnen bouwen die de band met de plaats kunnen versterken, en werden de fysieke kenmerken genoemd die ervoor kunnen zorgen dat mensen zich wel of niet met die plaats kunnen identificeren (Scannell en Gifford, 2010). In de casestudies kwamen deze verbanden ook naar voren.

5.2.1 Hechten door te handelen

Participatie, zo bleek uit het artikel van Gustafson (2001), is een manier voor mensen om zich een plaats eigen te maken en zich te hechten aan een plaats. Dit proces van eigen maken kwam in verscheidene interviews naar voren, bijvoorbeeld in het interview met Luz Marina Calvo, de presidente van de junta van Villa Teresita, waar OPC het voetgangerspad realiseerde. Zij sprak over de opkomst bij de bijeenkomsten die aanvankelijk erg teleurstellend was, maar die gedurende het project groter werd. Zei vertelde hierover het volgende:

“Je moet ermee beginnen dat iedereen mee doet. Als iedereen meedoet dan gaan de mensen zien dat het [project] ook van hen is en gaan ze ervan houden. Ze gaan dan opmerken dat ze door naar bijeenkomsten te gaan, of die nu goed zijn, slecht, druk bezocht of niet, dingen

kunnen bereiken. Wanneer mensen zien dat een project begint te functioneren, dan beginnen de mensen direct te komen.”

Luz Marina Calvo geeft in dit citaat aan dat zij denkt dat mensen door te participeren hun omgeving als iets van hen gaan zien. Ook zegt zij dat mensen op die manier van hun omgeving kunnen gaan houden. Wanneer dit gebeurt gaan mensen naar de bijeenkomsten en eraan werken om de wijk te verbeteren. Luz Marina ondersteunt met dit citaat de constatering van Gustafson (2001) dat participatie bij kan dragen aan *place attachment*, maar uit het citaat komt bovendien naar voren dat het verband ook in omgekeerde richting kan functioneren. Het omgekeerde verband bleek ook uit het interview met Yamile Gaspar uit Juan Bobo, waar EDU de woningen, voorzieningen en de openbare ruimte verbeterde. Zij vertelde waarom sommige mensen volgens haar niet participeerden. Hierover zei zij:

“De mensen die niet participeerden zijn de mensen die de wijk niet als die van hen zien, ze hebben zich de wijk niet eigen gemaakt. Het zijn mensen die niet geïnteresseerd zijn in verbetering van de wijk, en ook niet in de burens en wat zij doen. Die mensen hebben geen binding met de buurt.”

Yamile zegt hier dat mensen niet participeren omdat zij niet gehecht zijn aan hun omgeving en niet aan de andere mensen die in de wijk wonen. Volgens haar is *place attachment* dus een voorwaarde om te participeren. Verder komt uit dit citaat naar voren dat het hechten aan een plaats ook verband kan houden met de sociale contacten op die plaats. Dit wordt ondersteund door literatuur (bijvoorbeeld Woldoff, 2002; Lalli, 1992) waarin het belang van sociale relaties voor *place attachment* uiteengezet wordt. In andere interviews uit de casestudies kwam het belang van sociale relaties ook naar voren. Silvio Taborda uit Las Brisas, waar Obras Publicas het park opnieuw inrichtte, vertelde bijvoorbeeld over de reden waarom er weinig mensen participeren:

“Wat hier gebeurt is dat veel mensen hier hun woning huren en dat de mensen in de wijk daardoor snel wisselen.”

Volgens Silvio zijn de mensen in Las Brisas omdat ze er vaak kort wonen minder gehecht aan hun buurt en participeren er daardoor minder mensen. Echter, de mensen die kort in de buurt wonen kennen waarschijnlijk ook minder andere mensen uit de buurt en zijn wellicht niet bekend met de junta. De sociale netwerken op een plaats zouden ook een rol kunnen spelen in de keuze voor mensen om te participeren of niet. De interviews in deze casestudies geven daar geen uitsluitsel over.

Wel komt uit de casestudies naar voren dat sterke sociale relaties niet per se een voorwaarde is voor participatie. Een participatieproject kan er ook aan bijdragen dat de sociale relaties op een plaats versterkt worden. Liliane Garcia uit Juan Bobo gaf in haar interview aan dat zij, naast de mogelijkheid om de wijk te verbeteren, het belangrijk vond om naar de bijeenkomsten te gaan omdat zij zo de mensen uit de buurt leerde kennen:

“We hebben op de bijeenkomsten veel mensen leren kennen. Voorheen wist ik niet wie er in deze buurt woonde, nu weet ik wie iedereen is.”

Hoewel sociale relaties een voorwaarde kunnen zijn voor mensen om te participeren kunnen participatieprojecten dus ook functioneren als een mogelijkheid voor mensen om met elkaar kennis te maken en zich te verbinden aan een lokale organisatie. Participatie is dan in de woorden van Gustafson (2001) een handeling die mensen helpt zich hun omgeving eigen te maken.

Uit de casussen komt dus naar voren dat mensen wanneer mensen niet participeren dit ermee verband kan houden dat zij niet gehecht zijn aan de plaats, maar dat het ook verband kan houden met de sociale contacten die zij op die plaats wel of niet onderhouden. Omgekeerd kan participatie zorgen voor sterkere sociale contacten en zo voor een hechtere band met plaats. Deze bevindingen worden ondersteund door literatuur over *place attachment* waarin wordt gewezen op het belang van sociale relaties (Bijv. Gustafson, 2001; Scannell en Gifford, 2010) en van een georganiseerde gemeenschap voor het laten slagen van participatieprojecten (Choguill, 1996).

5.2.2 Aandachtspunten in de projecten

Uit de vorige paragraaf kwam naar voren dat de sociale relaties in een wijk bij participatieprojecten een rol spelen. Naast de verbetering van de organisatiestructuur in de wijken hadden de projecten echter ook tot doel om de fysieke omgeving te veranderen. Voor deze aanpak kan onderbouwing gevonden worden in literatuur over participatieprojecten waaruit blijkt dat de verdeling van aandacht over fysieke en sociale verbeterpunten van belang is voor het slagen van een project (Choguill, 1996). Uit de casussen bleek ook dat de impact en het succes van de projecten en het effect ervan voor de waardering van de plaats verschilde tussen projecten waar er met name aandacht was voor verbetering van de fysieke verbetering van de wijk en projecten waar met name aandacht was voor sociale verbetering.

Twee casussen waarin sociale en fysieke veranderingen op elkaar afgestemd zijn en waar de veiligheid verbeterde zijn Juan Bobo en El Socorro. Juan Bobo werd veiliger doordat de fysieke ruimte meer hygiënisch ingericht werd en doordat woningen verstevigd werden tegen instorting. Daarnaast wijzigde EDU echter ook de fysieke plaats zodat mensen elkaar nu vaker tegenkomen en elkaar gemakkelijker kunnen bezoeken (zie afbeeldingen 18 en 19, pagina 51). De wijk is volgens Yamile veiliger geworden door verbeterde sociale relaties en sociale controle.

“Alles is nu veranderd. Nu kennen de mensen elkaar. Eerst was het niet mogelijk om naar de andere kant te gaan, nu zijn er trappen en een brug dus kun je met de mensen praten. Mensen hebben meer vertrouwen in elkaar omdat ze weten wie waar woont.”

El Socorro is ook veiliger geworden door de verbeteringen in de openbare ruimte, maar met name doordat EDU de organisatiestructuur wijzigde, zodat die niet langer gebaseerd zou zijn op de machtsverhoudingen zoals die waren ten tijde van de grote gewelds- en criminaliteitsproblemen die de wijk gekend heeft (Interview met Diego Alvarez, en Carlos Escovar, 2009, persoonlijk gesprek). Doordat de wijken Juan Bobo en El Socorro veiliger zijn geworden door de projecten gaven de bewoners van die wijken aan dat zij daardoor nu wel daar willen blijven wonen waar zij dat voorheen niet wilden. Het belang van veiligheid

voor de beleving van de plaats wordt ondersteund door literatuur over *place attachment* (Low en Altman, 1992; Gustafson, 2001; Manzo, 2005). Omgekeerd blijkt dat ook dat wanneer sociale en fysieke eigenschappen van plaatsen, en de veiligheid op een plaats niet allemaal in een project worden samengebracht, dit negatieve effecten heeft voor het succes van het project en voor de ervaring van plaats. In Egypto zijn de bewoners en de junta niet tevreden met hun project omdat het niet bijdraagt aan het oplossen van de grote problemen die de wijk kent. Eén van die problemen is de veiligheid in de wijk. Luz Marina Galinda durft bijvoorbeeld niet meer alleen over straat en Patricia Gomez maakt zich zorgen om haar jonge kinderen. Dat de gemeente hen de mogelijkheid biedt om via een participatieproject de wijk in fysiek opzicht te verbeteren verandert niets aan de veiligheid in de wijk en dat stelt de bewoners teleur.

Uit de casussen bleek dat de waardering van plaats duidelijker toeneemt in projecten waar de verschillende aspecten van de plaats samengebracht werden. Toch kan de waardering van plaats ook veranderen door de gevolgen van een fysieke verbetering. In Villa Teresita worden de onverharde wegen bijvoorbeeld gezien als een groot probleem dat door het project deels verholpen is. Bovendien zijn alle respondenten uit deze wijk het erover eens dat het project de wijk mooier maakt. Ook de respondenten uit de casussen Juan Bobo en El Socorro gaven aan dat de wijk door de projecten van EDU mooier geworden zijn en dat zij dat belangrijk vinden voor de wijk. Verder bleek uit de het interview met Teresa Arbelaiz Uribe dat een fysieke verbetering ook belangrijk kan zijn voor het imago of de bekendheid van een plaats. Teresa Arbelaiz Uribe uit Juan Bobo vertelde hierover:

'Er is veel verbeterd. Eerst kwam er nooit iemand in deze zone, we waren het lelijke deel van de comuna 2 [het stadsdeel] en mensen hadden angst om hier te komen. Nu komt iedereen hier, mensen van over de hele wereld, nu zijn we het voorbeeld van hoe het mogelijk is om zo'n situatie te verbeteren. Daar zijn we trots op.'

Voor Teresa was het belangrijk dat de wijk mooier werd omdat dit het imago van de wijk veranderd heeft. De plaats wordt nu bezocht door mensen van buitenaf, en wordt niet meer

ontweken zoals voor het project. De imago verbetering was naast de fysieke verandering ook mogelijk doordat de wijk veiliger geworden is.

Uit de casussen komt naar voren dat zoals Choguill (1996) aangaf, een goede verdeling van de aandacht over de fysieke en de sociale problemen van een plaats van belang is voor het slagen van een project, maar dat ook afzonderlijke veranderingen de waardering van een plaats kan veranderen. Daarnaast bleek dat het belangrijk wordt gevonden dat de veiligheid van een plaats verbetert door een project.

5.2.3 Participatie en *place attachment* samengevat

Dat *place attachment*, zoals Gustafson (2001) constateerde en zoals opgenomen werd in het conceptuele model, verband houdt met participatie wordt door de casussen ondersteund. Uit de analyse van de interviews kan echter opgemaakt worden dat het verband complexer omschreven kan worden dan dat mensen: *'try to make a place their own by forging social relations, by acquiring knowledge about the place, or by physically shaping the place'* (Gustafson, 2001). Voor de participatie van mensen kunnen de band met de plaats, sociale relaties en de mogelijkheden om doelen te behalen door te participeren voorwaarden zijn. Ook blijkt uit de casussen dat het verband andersom kan functioneren wanneer sociale relaties versterkt worden door participatie. Daarom is ervoor gekozen om twee richtingen aan het verband tussen *place attachment* participatie toe te voegen. Verder bleek dat, naast de sociale en fysieke eigenschappen van plaatsen, ook de veiligheid van een plaats belangrijk is voor de waardering van die plaats. Daarom werd veiligheid als eigenschap van plaats aan het model toegevoegd. Deze keuze wordt ondersteund door publicaties van Gustafson (2001) en Manzo (2005) die wezen op de rol van veiligheid en comfort voor de betekenis die mensen aan de plaatsen toeschrijven en de band die mensen met plaatsen opbouwen. Omdat bleek dat het voor het succes van een project belangrijk is dat al deze aspecten tegelijkertijd worden verbeterd, werden de sociale en fysieke eigenschappen van plaatsen en de veiligheid op een plaats in het model samengevoegd.

5.3 Participatie en burgercultuur

Burgerschap veronderstelt de gelijkheid van personen in een groep (Taylor en Wilson, 2004). Participatie is een manier om uiting te geven aan die gelijkheid. Wanneer de

personen in die groep zich bewust zijn van dat recht, de plichten die daaraan verbonden zijn, en voldoende kennis hebben om die rechten en plichten uit te dragen, wordt er gesproken van burgercultuur (Almond en Verba, 1963). Kennis en informatie zijn verder ook van belang voor het slagen participatieprojecten en voor de duurzaamheid van projecten (Escallon, 2006; Choguill, 1996). De organisaties die de participatieprojecten organiseren hebben daarom als doel om participanten te leren hoe zij zich kunnen organiseren. Uit de casussen komt naar voren dat de kennis om een project te realiseren en zich te organiseren ook voor de participanten in de projecten belangrijk was. Uit de analyse kwam naar voren dat de aanpak van OPC in Bogotá, de aanpak van Obras Publicas in Medellín en de aanpak van EDU in Medellín op het vlak van de verstrekking van informatie en de begeleiding van de participanten andere uitwerkingen hadden op de verdeling van kennis, de organisatiestructuur en op de ontwikkeling van burgercultuur in de betreffende groepen participanten.

5.3.1 OPC in Bogotá

In de missie van OPC staat dat het onderwijzen en het onafhankelijk maken van de participanten een doel is van de projecten. Zij probeert dit te doen door de juntas zelf de voorstellen te laten doen en door de junta verantwoordelijk te stellen voor het contracteren van een aannemer. Toch blijkt uit de interviews dat OPC er ondanks haar doel niet in slaagt om de juntas zodanig te begeleiden dat zij in staat zijn deze taken zelfstandig uit te voeren. Deze tekortkoming, zo bleek uit de interviews met participanten van projecten van IDPAC, wekte frustratie bij de participanten. Pablo Rodriguez zij bijvoorbeeld:

“Omdat wij niets van contracten weten hebben wij de steun nodig van IDPAC, dat zij zeggen wat we moeten doen, maar zij laten niets van zich weten. Wij hebben op aanraden van hen deze aannemer gecontracteerd, en nu laat die aannemer niets meer van zich weten. De aannemer en IDPAC communiceren met elkaar en dat is niet eerlijk, want wij hebben hem gecontracteerd en hij moet aan ons verantwoording afleggen. [...] IDPAC spreekt daar de aannemer niet op aan, en nu zitten we met de handen in het haar.”

En Luz Marina Calvo uit Villa Teresita gaf in haar interview aan dat zij meer begeleiding had verwacht van OPC:

“Zij hebben hier veel ervaring mee, wij niet. Zij contracteren, wij niet. Zij weten hoe ze dingen moeten regelen en wij niet. Omdat ze ons niet helpen, maken wij fouten en duurt het project langer. De fout van hen is dat ze het te snel willen. [...] Ze duwen en duwen, en trekken en trekken totdat het project af is, maar dat zou het doel niet moeten zijn. Het doel zou moeten zijn om met werkelijk goede informatie een junta te leren hoe ze een project kunnen verwezenlijken. [...] Ik heb kennis van mijn werk in de slagerij, ik weet niets van de bouw. OPC stuurde niemand om ons daarmee te helpen.”

Uit de uitspraken van Pablo komt naar voren dat de junta niet weet welke stappen zij moeten nemen om het probleem met de aannemer op te lossen en dat zij niet de hulp krijgen van IDPAC die zij nodig hebben om deze problemen op te lossen. In Villa Teresita is het project afgerond doordat OPC met haast het project afrondde. Nadat de junta het project als voorstel indiende heeft OPC een architect gekozen en is het project door hem gerealiseerd.

Uit de interviews met participanten van de projecten van OPC kan daarom opgemaakt worden dat OPC haar doel om juntas te versterken zodat die in het vervolg zelf een project kunnen verwezenlijken, niet gehaald is. Daardoor is ook de ontwikkeling van burgercultuur niet vooruit gegaan. Bij de projecten van Obras en Publicas en EDU in Medellín was dit anders.

5.3.2 Obras Publicas in Medellín

In Las brisas voelden de bewoners zich door Obras Publicas gepasseerd. De bewoners waren er niet tevreden over dat het ontwerp voor het park werd uitgevoerd zonder hun goedkeuring. Uit deze casus komt naar voren dat de intenties van een instantie niet in alle gevallen bepaalt in hoeverre bewoners participeren. De bewoners besloten zelf dat zij meer te zeggen wilden hebben, en dwongen die zeggenschap af. Hoewel de bedoeling van participatieprojecten is dat de gemeenschap daarvan leert, kan in het geval van deze casus

opgemerkt worden dat de instantie er wat van leerde. De organisatrice van het project, Clara, vertelde dat zij sinds dat voorval voortaan altijd het ontwerp van een project bespreken met de bewoners voordat zij het uitvoeren (Clara Arango, 2009, persoonlijk gesprek). Deze casus komt niet overeen met de benaderingswijze voor participatieprojecten die Choguill (1996) voorstelde. Zij benaderde de projecten vanuit het perspectief van de overheid en de bereidheid van die overheid om gemeenschappen te onderwijzen en onafhankelijker te maken. In het geval van Las brisas was de mate van participatie echter niet afhankelijk van die bereidheid en wijzigde Obras Publicas bovendien haar beleid op dit punt. Verder kan uit de casus opgemaakt worden dat burgercultuur ook kan ontstaan uit noodzaak en niet enkel uit de bereidheid van een instantie om participanten te onderwijzen en te begeleiden. De bewoners van Las Brisas voelden zich gepasseerd en vonden een creatieve manier om te krijgen waarvan zij vonden dat ze daar recht op hadden.

5.3.3 EDU in Medellín

Het voornaamste doel van EDU is om de plaats van de projecten fysiek te verbeteren en om daarbij waar mogelijk de gemeenschap te laten participeren en hen te leren hoe zij zich kunnen organiseren om de wijk verder te verbeteren. In Juan Bobo is dit gelukt doordat de bewoners elkaar in de bijeenkomsten hebben leren kennen, en bovendien hebben de bewoners aansluiting gevonden bij de junta van de aangrenzende wijk. In El Socorro heeft EDU geholpen om een nieuwe organisatiestructuur te beginnen in de wijk en zo oudere machtsstructuren te omzeilen. In beide gevallen heeft de strategie van EDU succes geboekt. De bewoners van beide wijken proberen nu met andere instellingen zoals afdelingen van de gemeente en NGO's projecten op te starten om de wijk verder te verbeteren. Deze uitkomst van een participatieproject werd ook genoemd door Choguill (1996) in haar uitleg van de participatieladder voor onderontwikkelde landen. Zij zegt hierover dat wanneer een gemeenschap aansluiting kan vinden bij een NGO, zij er zelf voor kunnen gaan zorgen dat er dingen in hun omgeving veranderen en dit hen minder afhankelijk maakt van de steun van de overheid. In deze projecten leidde participatie tot een organisatiestructuur waarin mensen zich bewust zijn van hun rechten en proberen die rechten tot uiting te laten komen. Participatie leidde hier dus tot burgercultuur.

5.3.4 Participatie en burgercultuur samengevat

Uit de casussen is naar voren gekomen dat het verband tussen participatie en burgercultuur bestaat uit de kennis die door middel van juist begeleiding, door een goede organisatie, of door het eigen initiatief van bewoners verworven kan worden in de projecten. Omdat de organisatie van de gemeenschap het mogelijk maakt dat bewoners nieuwe projecten kunnen beginnen of beslissingen kunnen afdwingen, is dit toegevoegd aan het conceptuele model. Deze keuze wordt ondersteund door de publicatie van Choguill (1996) waarin zij erop wijst dat de kennis of betrokkenheid van individuen geen beterschap belooft voor een gemeenschap als geheel als die gemeenschap niet georganiseerd is en die individuen geen representanten zijn van de groep. Uit de casus Las Brisas bleek bovendien dat ook zonder kennis, maar enkel met de vaardigheid om zich te organiseren, mensen beslissingen kunnen tegenhouden of wijzigen. Uit de casussen bleek verder dat die kennis kan functioneren als voorwaarde, en dat wanneer de informatievoorzieningen te wensen overlaat dit ook een negatief effect kan hebben op de ontwikkeling van burgercultuur. Omdat participatie niet enkel tot burgercultuur leidt, maar dit ook andersom kan functioneren werden de richtingen tussen de twee concepten toegevoegd.

5.4 Burgercultuur en *place attachment*

In het conceptuele model werd ervan uitgegaan dat de belangrijkste verbanden tussen burgercultuur en *place attachment* de toename van trots en kennis met betrekking tot de plaats zouden zijn. Uit de casussen konden enkele bevestigingen gedestilleerd worden van deze verbanden, maar andere verbanden kwamen sterker naar voren.

5.4.1 Kennis en trots

Uit het interview met de presidente van de junta van Villa Tersita, Luz Marina Calvo, kwam een verband naar voren tussen haar betrokkenheid bij de wijk, en de kennis en vaardigheden die zij nodig heeft om die uit te dragen. Zij vertelde bijvoorbeeld over haar redenen om actief te worden in de junta:

“De oplossing is niet hier weg te gaan, de oplossing is ervoor te zorgen dat dingen veranderen. Wat ik wil dat er verandert? Dat de veiligheid verandert, dat de manier van samenleven verandert, dat mensen gaan houden van wat van hen is, dat we eisen gaan stellen aan degenen die hier dingen zouden moeten verwezenlijken. [...] Dat doen we door een cultuur te vormen waarin mensen komen kijken en assisteren in het project.”

Uit deze uitspraak van Luz blijkt dat zij ervoor kiest om in de wijk te blijven en zich in te zetten om veranderingen in de wijk af te dwingen. Verder komt uit het citaat naar voren dat zij ervan op de hoogte is dat de wijk recht heeft op steun en die niet krijgt. Luz geeft aan dat zij dit als haar verantwoordelijkheid ziet en dat zij zich eraan stoort dat andere bewoners dat niet doen:

“Het stoort mij dat er een verantwoordelijkheid ligt, en dat mensen daar niet aan voldoen. Ik vind het heel moeilijk om te begrijpen dat mensen ervoor kiezen om andere dingen met hun tijd te doen.”

Luz vindt het moeilijk om de bewoners van de wijk die geen onderdeel uit maken van de junta bij het project te betrekken. Zij had daarmee graag hulp gehad van IDPAC, maar die hield zich afzijdig. De betrokkenheid die onderdeel is van burgercultuur is in het geval van Luz al in grote mate aanwezig, het ontbreekt haar echter aan hulp om mensen te organiseren en zo veranderingen mogelijk te maken.

In het project van EDU kwam eenzelfde soort verband naar voren. Doordat de aanpak van EDU wat betreft het betrekken van bewoners bij de besluitvorming intensiever was dan de aanpak van OPC, zijn ook de resultaten daar wat betreft de ontwikkelde kennis anders. In El Socorro hebben mensen geleerd hoe zij zich kunnen organiseren en zo zijn zij er in geslaagd om een nieuw project op te zetten. Zoals eerder naar voren werd gebracht heeft kennis daar geleid tot burgercultuur. Echter de situatie die zo ontstaan is heeft er ook toe geleid dat mensen anders naar de plaats zijn gaan kijken. Amparo Peña uit El Socorro zei hierover:

“Wat veranderd is, is dat mensen anders kijken. Ze zijn gaan zien dat het mogelijk is om dingen te veranderen. Eerst gingen de honden naar dat veld, nu zijn mensen trots en zeggen ‘dat is mijn veld’”

Ditzelfde kwam naar voren in het eerder aangehaalde citaat van Teresa Arbelaiz Uribe uit Juan Bobo, die over de veranderingen in haar wijk zei:

“Er is veel verbeterd. Eerst kwam er nooit iemand in deze zone, we waren het lelijke deel van de comuna 2 [het stadsdeel] en mensen hadden angst om hier te komen. Nu komt iedereen hier, mensen van over de hele wereld, nu zijn we het voorbeeld van hoe het mogelijk is om zo’n situatie te verbeteren. Daar zijn we trots op.”

Uit de casussen kan zo opgemaakt worden dat kennis belangrijk is voor de ontwikkeling van burgercultuur en dat dit een rol speelt voor de betekenis die toegeschreven wordt aan een plaats en de trots die voor een plaats gevoeld wordt door de mogelijkheden om een plaats te veranderen die kennis en burgercultuur met zich meebrengen. Zoals ook bij de voorgaande verbanden het geval was, komt uit de casussen naar voren dat dit ook in omgekeerde richting kan functioneren. Dit bleek al uit de zojuist aangehaalde casus in Villa Teresita, maar het omgekeerde verband lijkt ook te spelen op grotere schaalniveaus.

5.4.2 Andere plaats, andere mogelijkheden

Uit de casus Las brisas kon ook opgemaakt worden dat niet alleen de participatie in het project bijdraagt aan burgercultuur, maar dat de situatie om het project heen ook een rol speelt. In Las brisas merkte Oscar Ivan Ramirez op:

“De problemen die wij hebben waren in El Poblado [een rijkere wijk van Medellín] al lang opgelost geweest”.

Hij zei ook dat er volgens hem: *“In deze stad gediscrimineerd wordt op basis van inkomen.”*

Om te kunnen spreken van burgerschap en van burgercultuur moeten de rechten van mensen in diezelfde groep waarin dat burgerschap geldt gelijk zijn. Volgens Oscar is dat in Medellín niet het geval, en worden de mensen in Las brisas benadeeld. Een zelfde soort uitspraak kwam van de presidente van de junta in Villa Teresita, Luz Marina Calvo die zij dat: *“de stad ons vergeten is”*. Pablo Rodriguez, de president van de junta in Egypto, zei over de relatie tussen de stad Bogotá en de wijk Egypto:

“Die is erg negatief. We merken op dat we niet op gelijke wijze leven. De kwaliteit van leven van de mensen die beneden wonen is heel anders dan die van de mensen die hier boven wonen. Hier storten de huizen in en leven de mensen ongezond. [...] Ik kan als lid van de junta wel suggesties geven, als president heb ik daar mogelijkheid toe, zijn er meer opties, maar met de hoeveelheid problemen die we hier hebben.... Ik vraag om veel dingen en tot nu toe heb ik niets voor elkaar gekregen. Dus vind ik dat ik niet voldoende mogelijkheid heb om invloed uit te oefenen in de stad.”

Place attachment is een proces waarin plaatsen gedefinieerd worden en waarin mensen zichzelf identificeren met een plaats en zich distantiëren van andere plaatsen (Twigger-Ross en Uzzell, 1996; Gustafson, 2001; Scannell en Gifford, 2010). Door mensen binnen de schaal van de wijk gelijke mogelijkheden te geven om te participeren, maar deze mensen tegelijkertijd op de grotere schaal van de stad niet voldoende aandacht te geven, ontstaat een situatie waarin mensen het verschil gaan zien tussen hun eigen woonomgeving en die van anderen en hun mogelijkheid om dingen te veranderen en de mogelijkheden van anderen. Zojuist bleek dat het belang van de mogelijkheid om dingen te veranderen voor de betekenis van een plaats in positieve zin opgemaakt kon worden uit de projecten van EDU in Medellín. In El Socorro en in Juan Bobo werd door respondenten ook opgemerkt dat er jarenlang een verschil was tussen de aandacht voor hun woonomgeving en de aandacht voor andere delen van de stad. Doordat EDU in deze wijken projecten opgezet heeft die deze twee wijken vooruit helpen hebben de bewoners van deze wijken het gevoel dat dit verschil kleiner geworden is. Echter, in Las Brisas in Medellín, en in Villa Teresita en Egypto in Bogotá merkten participanten op dat zij niet betrokken worden bij de stad. Zij voelen zich vergeten. Daardoor speelt in deze casussen het onderdeel van *place attachment* waarin

mensen een plaats gebruiken om zich te distantiëren van een andere plaats op: Egypto is anders dan de rest van Bogotá, en Las Brisas is anders dan El Poblado.

5.4.3 Burgercultuur en *place attachment* samengevat

Kennis en trots blijken samen inderdaad een verband te vormen tussen burgercultuur en *place attachment*, doordat mensen door kennis te vergaren en zich te organiseren meer mogelijkheden krijgen om een plaats te veranderen. Daarom blijven de verbanden kennis en trots tussen burgercultuur en *place attachment* in de het conceptuele model staan. De mogelijkheden om een plaats te verbeteren blijken ook een belangrijke rol te spelen bij de manier waarop mensen een plaats ervaren. Daarom werd dit verband aan het model toegevoegd. Uit de casussen blijkt ook dat wanneer de vaardigheden van een gemeenschap om veranderingen af te dwingen niet toenemen, dit een averechts effect heeft. Bewoners van de wijken waarin dat gebeurde gaven aan zich vergeten te voelen en merkten op dat zij anders leven en anders behandeld worden dan mensen die in andere delen van die steden wonen. Twigger-Ross en Uzzell (1996) bespraken de eigenschap van *place attachment* dat het voor een individu kan bevestigen dat hij of zij bij een groep hoort, maar dat het ook kan dienen als een instrument om zich te distantiëren van een andere plaats of groep. Deze bevinding van Twigger-Ross en Uzzell (1996) werd besproken Scannell en Gifford (2010), maar niet opgenomen in het model. Omdat uit de casussen bleek dat dit een rol speelde bij hoe participanten een plaats en hun betrokkenheid bij die plaats ervaren, is ervoor gekozen om de eigenschappen 'identificeren' en 'distantieren' aan het conceptuele model toe te voegen, en deze te verbinden aan burgercultuur.

5.5 Een bindende factor: mogelijkheden

Naast de verbanden die in het conceptuele model werden gelegd tussen participatie, burgercultuur en *place attachment*, blijkt dat de mogelijkheden die uit de projecten voortkomen van belang zijn voor alle drie de concepten en de verbanden daartussen.

Participeren in projecten blijkt aantrekkelijker te zijn wanneer al duidelijk is dat het project afgerond zal worden. Omgekeerd bleek dat wanneer de mogelijkheid om

veranderingen te verwezenlijken en de kans dat projecten afgerond worden klein zijn, mensen ook minder gemotiveerd kunnen raken om in een project te participeren.

Pablo Rodriguez uit Egypte: *“In het begin steunde de gemeenschap ons. Maar nu loopt die steun terug. De mensen zijn kwaad omdat het project geen belangrijke problemen verhelpt, en omdat het werk stil ligt. [...] De mensen hier willen niet nog eens een project doen op deze manier.”*

De ontwikkeling van burgercultuur maakt het gemakkelijker om dingen in de woonomgeving te veranderen. Door de kennis en organisatie die onderdeel zijn van burgercultuur wordt het beter mogelijk om steun te vinden voor projecten en om in de gemeenschap beslissingen te maken.

Yamile Gaspar: *“Het is mooi dat de gemeenschap nu samenwerkt. Nu proberen we een project te beginnen dat inkomen brengt. Zo zouden we onszelf kunnen onderhouden en de voorzieningen kunnen betalen.”*

Het beeld dat mensen van een plaats hebben wordt mede bepaald door de mogelijkheid om die plaats te veranderen. Teresa Arbelaiz Uribe uit Juan Bobo en Amparo Peña uit El Socorro gaven aan dat zij er trots op zijn dat hun wijk nu anders is, en dat het voor hen belangrijk is dat blijkt dat het mogelijk is om hun situatie te veranderen. Ook uit projecten waar de impact van de projecten kleiner was blijkt dat die mogelijkheden belangrijk zijn. Luz Marina Sanchez Galindo uit Egypte zei op de vraag hoe het project de wijk verder helpt:

“Dit helpt als het mensen kan laten zien (niet allen aan ons van de junta, maar aan iedereen) dat de wijk beter wordt gemaakt en dat de wijk mooi is.”

Uit de casussen komt naar voren dat de mogelijkheden die er zijn om een plaats te veranderen een belangrijke rol speelt in de waardering van die plaats. Dit komt overeen met de constatering van Gustafson (2001) dat (naast waardering, onderscheid en continuïteit) het thema ‘verandering’ ten grondslag ligt aan de betekenissen die mensen

aan plaatsen toeschrijven. Hetzelfde thema wordt in literatuur over *place attachment* en *place meaning* naar voren gebracht door Manzo (2005). Zij concludeerde dat mensen zich hechten aan plaatsen waar zij doelen kunnen behalen. Uit de casussen komt echter ook naar voren dat mogelijkheden niet enkel positief in verband staan met plaatsen. Verschillen tussen mogelijkheden kunnen verschillen tussen plaatsen en mensen op die plaatsen zichtbaar maken. Naast deze toevoeging aan het verband tussen mogelijkheden en plaatsen, komt uit de casussen naar voren dat de mogelijkheden om plaatsen te veranderen ook in verband staan met participatie en burgercultuur. Om deze redenen werden de de mogelijkheden die een plaats biedt als achterliggende factor toegevoegd aan het model.

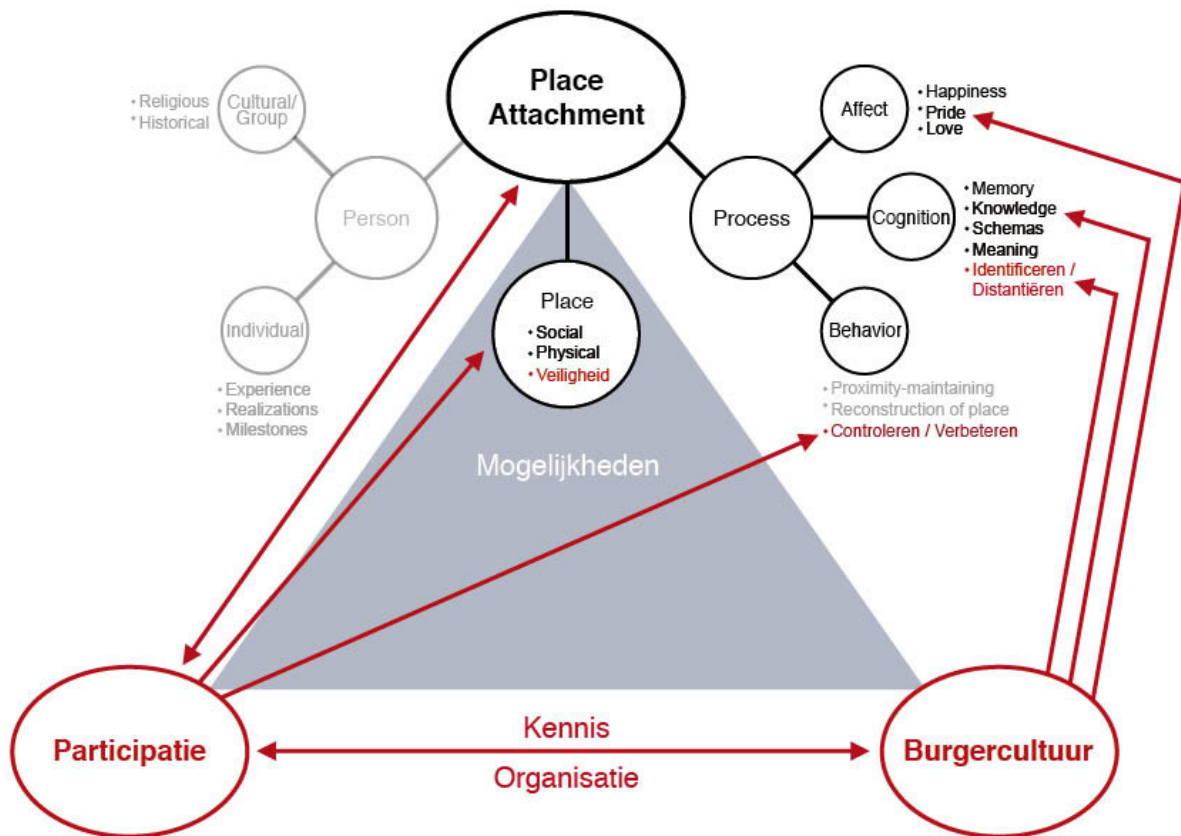

Fig. 20: Conceptueel model aangepast aan de hand van de ervaringen van participanten

6 Conclusie en discussie

6.1 Inleiding

Nu geïllustreerd is hoe de verbanden tussen participatie, burgercultuur en *place attachment* zich in de casussen in Bogotá en Medellín manifesteren kunnen deze verbanden gebruikt worden om de onderzoeksvragen van de thesis te beantwoorden. Dit zal gedaan worden in paragraaf 6.2. Een aantal aspecten konden op basis van de case-studies niet beantwoord worden. Dit kwam ofwel doordat er op die onderwerpen in de interviews niet diep genoeg ingegaan is, ofwel door de eigenschappen van de casussen. Deze aspecten zullen besproken worden in de discussie in paragraaf 6.3, waar ook aanbevelingen worden gedaan voor vervolgonderzoek naar participatie, burgercultuur en *place attachment*.

6.2 Conclusie

Het doel van de thesis was om de vraag: ‘welke uitdagingen en kansen biedt burgerparticipatie voor de ontwikkeling van burgercultuur en de versterking van *place attachment* in Bogotá en Medellín?’ te beantwoorden. Daartoe worden allereerst de deelvragen beantwoord.

- In hoeverre hebben participanten bij projecten in Bogotá en Medellín controle over de plaats?

De controle van participanten bleek onder de projecten te verschillen. Dit had te maken met de wijze waarop de organiserende instanties participatie in de projecten organiseerden, en met de mate waarin bewoners in de wijk zich georganiseerd hadden. In de projecten van OPC in Bogotá bleef de controle van de bewoners vrijwel beperkt tot het voorstel dat zij deden. Daarin konden zij hun wensen kenbaar maken, en OPC nam de controle vanaf dat moment over. De bewoners gaven aan niet de informatie te krijgen die zij nodig hadden om het project te kunnen sturen, of zelfs te kunnen voltooien. In Las Brisas hadden de bewoners meer zeggenschap. Dit kwam niet doordat Obras Publicas dit faciliteerde, maar doordat de bewoners, toen zij het niet met beslissingen eens waren, besloten zich te organiseren en zo druk uit te oefenen. In de projecten van EDU hadden participanten gedurende het gehele project de mogelijkheid om hun wensen te uiten, maar moesten ze soms (veelal om technische redenen) genoeg nemen met beslissingen van

EDU. Deze bewoners hebben geleerd hoe zij zich kunnen organiseren om meer controle te krijgen over toekomstige ontwikkelingen in hun wijk.

- Worden bewoners door participatie trotser op hun woonomgeving?

Twee participanten van projecten van EDU gaven aan dat zij zelf, of andere bewoners trots werden van het project in hun wijk. Dit had te maken met de grote veranderingen die die projecten tot stand hebben gebracht en met het verbeterde imago van de wijk.

- Maken participatie, gevoelens van trots en de ontwikkeling van burgercultuur dat *place attachment* ontstaat of wordt versterkt?

Participatie en burgercultuur maken dat de mogelijkheden om een plaats te veranderen vergroten. De plaats wordt daardoor positiever ervaren door de bewoners. Op deze manier dragen participatie en burgercultuur bij aan *place attachment*. Gevoelens van trots spelen niet altijd een rol bij die positievere ervaring van plaats.

In Colombia werd geprobeerd om via participatie mensen trotser te laten worden op hun woonomgeving, om zo burgercultuur te ontwikkelen en mensen een hechtere band te laten opbouwen met hun woonomgeving. Uit de casussen en uit de verbanden tussen participatie, burgercultuur en *place attachment*, blijkt dat dit inderdaad mogelijk is, maar dat er rekening gehouden zou kunnen worden met een aantal sterke punten en valkuilen van deze strategie. De sterke kant is dat bewoners door participatie kunnen zien dat het mogelijk is om hun woonomgeving te veranderen. Dit kan er vervolgens aan bijdragen dat sociale relaties versterkt raken, dat voorzieningen in de wijk verbeterd worden, de wijk veiliger wordt en dat mensen betrokken raken bij besluitvorming. Op deze manier kunnen mensen hun woonomgeving anders gaan zien, en ook een andere band opbouwen met de wijk en met de stad. De valkuil in deze strategie is echter dat wanneer de projecten er niet in slagen om bewoners bij beslissingen te betrekken dit een averechts effect kan veroorzaken. Het kan de betrokkenheid en de motivatie van bewoners om te participeren juist doen verminderen. In een dergelijk geval neemt burgercultuur af. Verder kan het ertoe leiden dat bewoners het verschil bemerken tussen de mogelijkheden die zij krijgen om dingen te verbeteren, en de mogelijkheden van andere bewoners van de stad. In die gevallen kan het aspect van *place attachment* opspelen waarin mensen zich identificeren

met een plaats en de mensen die daar wonen (de eigen wijk) en zich via die hechting distantiëren van een groter schaalniveau en een grotere groep (de stad en haar bewoners).

6.3 Discussie en aanbevelingen

Een aantal dingen hebben de case-studies niet duidelijk kunnen maken omdat er te weinig variëteit bleek te zijn onder de casussen of omdat de interviews niet diep genoeg op bepaalde onderwerpen inging. Over deze onderwerpen bestonden na afronding van de thesis nog steeds vragen. Onderzoek naar deze thema's zou het begrip van de verbanden tussen participatie, burgercultuur en *place attachment* verder kunnen vergroten.

Uit de casussen is niet naar voren gekomen of mensen trots geworden zijn door te participeren. Twee respondenten spraken wel over gevoelens van trots, maar dat deden zij met betrekking tot de veranderingen in de fysieke omgeving. Burgemeester Mockus ging er voor zijn beleid van uit dat wanneer mensen zelf een bijdrage leveren dit gevoelens van trots stimuleert. Toekomstig onderzoek zou dit verband kunnen verduidelijken. Er zou dan in interviews naar gevoelens van trots gevraagd kunnen worden, en niet zoals in deze thesis gedaan is, afwachten of respondenten daar over praten. Op die manier zou gecontroleerd kunnen worden voor de fysieke verbetering en kan achterhaald worden of mensen trotser worden vanwege hun eigen bijdrage of vanwege de fysieke verbetering van de ruimte.

Uit de case-studies is niet duidelijk geworden of burgercultuur participatie bevordert of dat het andersom functioneert. Wel is gebleken dat in het geval van Egypte het falen van het participatieproces en de onmacht die bewoners daardoor voelden de betrokkenheid van de bewoners heeft doen afnemen. Bovendien is uit de casussen Juan Bobo en El Socorro gebleken dat een succesvol participatieproject tot een nieuw initiatief kan leiden en dus tot meer betrokkenheid, kennis en vertrouwen met betrekking tot de organiserende politieke instituties. Dit sluit echter niet uit dat het ook andersom zou kunnen functioneren. Wanneer duidelijker zou zijn welke aspecten van participatie en burgercultuur elkaar verzwakken en versterken, zou ook duidelijker kunnen worden op welke vlakken er geïnvesteerd moet worden om de organisatie van een gemeenschap op de langere termijn

succesvol te laten zijn. Case-studies met meerdere varianten van participatie zouden op dit vlak uitkomst kunnen bieden.

Tot slotte is wat betreft het verband tussen *place attachment* en participatie een onduidelijkheid blijven bestaan. Uit de case-studies bleek dat hechting kan voortkomen uit een lang verblijf in die wijk, of doordat iemand veel mensen in die omgeving kent. Ook bleek dat dit gevolgen heeft voor de keuze om te participeren. Uit de casussen kwam het vermoeden naar voren dat niet enkel die hechting met plaats daarbij een rol speelt, maar dat sociale netwerken ook mogelijkheden creëren. Voor mensen die nieuw zijn in een wijk, die nog weinig buren kennen, is het een grotere uitdaging om zich aan te sluiten bij een vereniging. De case-studies zijn niet voldoende diep ingegaan op deze factor. Daarom zou het interessant zijn om hier in vervolgonderzoek meer aandacht aan te besteden. Interviews over motieven om te participeren en de band die mensen met een plaats hebben zouden gecombineerd kunnen worden met een social graphic om de rol van sociale netwerken te verduidelijken.

Literatuur:

- Ainsworth, M.D.S. en Bell, S.M. (1970) Attachment, exploration and separation: illustrated by the behaviour of one-year-olds in a strange situation. *Child development* **41** pp.49-67
- Allmendinger, P. en Tewdwr-Jones, M. (2002) The communicative turn in urban planning: Unravelling paradigmatic, imperialistic and moralistic dimensions. *Space & Polity*, **6**(1) pp. 5-24
- Almond, G.A. and Verba, S. (1963) *The civic culture: political attitudes and democracy in five nations* Princeton, N.J.: Princeton University Press
- Arnstein, S.R. (1969) A ladder of citizen participation In: Oakes, T.S., Price, P.L. (eds.) *The Cultural Geography Reader* Abingdon: Routledge
- Barry, B. (1970) *Sociologists, Economists and Democracy*. London: Collier-MacMillan
- Bowlby, J. (1969) *Attachment and Loss. Vol. 1: Attachment*. New York: Basic Books
- Bowlby, J. (1973) *Attachment and Loss. Vol. 2: Separation*. New York: Basic Books
- Bowlby, J. (1980) *Attachment and Loss. Vol. 3: Loss, sadness and depression*. New York: Basic Books
- Brown, B.B. (1987) Territoriality. In: D. Stokols en I. Altman (eds.) *Handbook of Environmental Psychology*, pp. 505-531, New York: Wiley
- Brown, B. B. et. al. (2003) Place attachment in a revitalizing neighborhood: Individual and block levels of analysis *Journal of Environmental Psychology* **23** pp. 259-271
- Chawla, L. (1992) Childhood place attachments. In: I. Altman en S. Low (eds.) *Place attachment*. pp. 63-84, New York: Plenum
- Choguill, M.B.G. (1996) A ladder for community participation in underdeveloped countries *Habitat International* **20** (3) pp. 431-444
- Collins, K. en Ison, R. (2009) Jumping off Arnstein's ladder : social learning as a new policy paradigm for climate change adaptation *European Environment* **19** (6) pp. 358-374
- Cornwall, A. (2003) Whose voices? Whose choices? Reflections on gender and participatory development. In: *World development* **31**(8) pp. 1325-1342
- Dunn, K. (2005) Interviewing, In: Hay, I. *Qualitative Research Methods in Human Geography* pp. 79-105, Oxford: University Press

- Escallon, C. (2006) El proyecto Obras con saldo pedagógico en Bogotá: avances y reflexiones In: Rubio Vollert, R. (ed.) *Ciudades Urgentes: intervención en áreas urbanas de crecimiento rápido* Bogotá: Universidad de los Andes Departamento de Arquitectura
- Flowerdew, R. en Martin, D. (1997) *Methods in Human Geography: a guide for students doing a research project*, Harlow: Pearson Education
- Fullilove, M.T. (1996) Psychiatric implications of displacement: contributions from the psychology of place. *American Journal of Psychiatry* **153** pp. 1516-1523
- Fung, A. en Wright, E.O. (2003) *Deepening Democracy: institutional innovations in empowered participatory governance* London: Verso
- Fried, M. (1963) Grieving for a lost home. In: L.J. Duhl (ed.) *The urban condition*. New York: Basic Books
- Gustafson, P. (2001) Meanings of place: everyday experience and theoretical conceptualizations *Journal of Environmental Psychology* **21** pp. 5-16
- Hickey, S. en Mohan, G. (2004) *Participation: from tyranny to transformation?* London: Zed Books
- Hidalgo, M.C. en Hernández, B. (2001) Place attachment: conceptual and empirical questions *Journal of Environmental Psychology* **21** pp. 273-281
- Horelli, L. en Kaaja, M. (2002) Opportunities and constraints of 'internet-assisted urban planning' with young people *Journal of Environmental Psychology* **22** pp. 191- 200
- Hummon, D.M. (1992) Community attachment: local sentiment and sense of place. In: Altman, I. & Low, S.M. (eds.), *Place attachment*, pp. 253-278, New York: Plenum
- Kitchin, R. en Tate, N.J. *Conducting Research into Human Geography* Harlow: Prentice Hall
- Lalli, M. (1992) Urban related identity: theory, measurement and empirical findings *Journal of Environmental Psychology*, **12**, 285-303
- Listerborn, C. (2007) Who speaks? And who listens? The relationship between planners and women's participation in local planning in a multi-cultural urban environment. In: *GeoJournal* **70** pp. 61-74
- Longhurst, R. (2003) Semi-structured interviews and focus groups. In: N. J. Clifford en G. Valentine (eds.), *Key Methods in Geography*, pp. 117-132, London: Sage Publications

- Low, S.M. (1992) Symbolic ties that bind. In: Altman, I. & Low, S.M. (eds.), *Place attachment*, pp. 165-185, New York: Plenum Press.
- Low, S.M. and Altman, I. (1992) Place attachment: a conceptual inquiry. In: Altman, I. & Low, S.M. (eds.), *Place attachment*, pp. 1-12, New York: Plenum Press.
- Manzo, L.C. (2005) For better or worse: Exploring multiple dimensions of place meaning *Journal of Environmental Psychology* **25** pp. 67-86
- Manzo, L.C. en Perkins, D.D. (2006) Neighbourhoods as common ground: the importance of place attachment to community participation and development *Journal of Planning Literature* **20** pp. 335-350
- Martin, A.M. (2007) La ciudad como construcción física y mental: Bogotá In: *Bogotá: el renacer de una ciudad* Planeta Colombiana: Bogotá
- Muller, E.N. and Seligson, M.A. (1994) Civic culture and democracy: the question of causal relationship *The American political science review* **88** (3) pp. 635-652
- Relph, E. (1976) *Place and placelessness* London: Pion Limited
- Relph, E. (1985) Geographical experiences and being-in-the-world: the phenomenological origins of geography. In: D. Seamon en R. Mugerauer (eds.) *Dwelling, place and environment* pp. 15-31 New York: Columbia University Press
- Scannell, L. en Gifford, R. (2010) Defining place attachment: a tripartite organizing framework *Journal of Environmental Psychology* **30** pp. 1-10
- Stake, R.E. (1995) *The art of case study research* Thousand Oakes: Sage
- Swaborn, P.G. (1996) *Case-study's: wat, wanneer, hoe?* Amsterdam: Boom
- Taylor, L. en Wilson, F. (2004) The messiness of everyday life: exploring key themes in Latin American Citizenship Studies Introduction *Bulletin of Latin American Research* **23** (2) pp. 154-164
- Tuan, Y (1974) *Topophilia: A study of environmental perception, attitudes and values* Englewood Cliffs, N.J: Prentice Hall.
- Twigger-Ross, C.L. and Uzzell, D.L. (1996) Place and identity processes *Journal of Environmental Psychology* **16** pp. 205-220
- Uzzell, D., Pol, E. and Badenas, D. (2002) Place identification, social cohesion and environmental sustainability *Environment and Behavior* **34** pp. 26-53.

- Vanclay, F. (2008) Place matters. In: F. Vanclay, M. Higgins en A. Blackshaw (eds.) *Making Sense of Place*, pp. 3-11, Canberra: National Museum of Australia Press
- Vaske, J.J. and Kobrin, K.C. (2001) Place attachment and environmentally responsible behavior *Journal of Environmental Education* **32** pp. 16-21.
- Velásquez, F and E. González (2003) *¿Qué ha pasado con la participación ciudadana en Colombia?* Bogotá: Fundación Corona
- Woldoff, R. A. (2002) The effects of local stressors on neighborhood attachment. *Social Forces* **81** pp. 87-116
- Yin, R.K. (1984) *Case study research: design and methods* Beverly Hills: Sage Publications

Websites:

CENSO (2005): *Secreteria distrital de hacienda*

http://www.shd.gov.co/portal/page/portal/portal_internet/siec/SIEC/Demograf%C3%ADa/Proyecciones, laatst geraadpleegd december 2010

EDU (2010): *Bienvenido a la EDU*

http://www.edu.gov.co/index.php?option=com_content&view=article&id=106&Itemid=73, laatst geraadpleegd december 2010

Estrato predominante y distribución por barrio (2007): *Medellín, portal de la ciudad*

<http://www.medellin.gov.co/ReportesSite/index.jsp>, laatst geraadpleegd december 2010

IDPAC (2010): *Portal de la ciudad*

<http://www.bogota.gov.co/portel/libreria/php/01.2709080805.html>, laatst geraadpleegd december 2010

Mapa Callejero Bogotá (2010): *Portal de la ciudad*

<http://www.bogota.gov.co/mad/buscador.php>, laatst geraadpleegd december 2010

Medellín portal de la ciudad (2010): *Portal de la ciudad*

<http://www.medellin.gov.co/irj/portal/visitantes?NavigationTarget=navurl://ff556ed54f8f4fb94e0c28e0bb15d9c8>, laatst geraadpleegd december 2010